κόκκινες σελίδες

τεύχος 0.3

Η γέννηση του νεοφιλελευθερισμού στα '30s

λέσχη

κόκκινες σελίδες

τεύχος 0.3

λέσχη

Το τεύχος 0.3 των *κόκκινων σελίδων*
εκδόθηκε στην Αθήνα τον Σεπτέμβριο του 2013
από την *Λέσχη Κατασκόπων του 21ου Αιώνα*
με την τεχνική υποστήριξη της *κολλεκτίβας 03*03*

Η *Λέσχη Κατασκόπων του 21ου Αιώνα*
είναι ένα αυτόνομο εγχείρημα Μνήμης, Τεκμηρίωσης και Εκδόσεων
προς όφελος κινηματικών σκοπών.
Ξεκίνησε το 1999
για να συγκεντρώσει, να καταγράψει και να ταξινομήσει
έντυπο και οπτικοακουστικό υλικό.
Παράλληλα έχει δημιουργήσει μεγάλη δανειστική βιβλιοθήκη
θεωρητικών, ιστορικών και πολιτικών βιβλίων.
Η διαχείριση του υλικού γίνεται απ' την πολιτική συνέλευση της Λέσχης
στη βάση συγκεκριμένων και αυστηρών κανόνων και αρχών.

Το αρχείο και το info / βιβλιοπωλείο της Λέσχης
είναι ανοικτά στους / στις ενδιαφερόμενους / ες
Πέμπτη 15.30 έως 19.00 και Σάββατο 12.00 έως 16.00
στην κατάληψη Φυλής και Φερρών 30.

Περιεχόμενα:

Εισαγωγικό σημείωμα

Οι επιτυχίες του κεϋνσιανισμού (συζητήσιμες σε ορισμένες πλευρές τους) δημιουργήσαν - ειδικά μετά το τέλος του Β παγκόσμιου - έναν διεθνώς εκτεταμένο κύκλο οπαδών· και μια μειονότητα αντιπάλων. Κατ' αρχήν εντός της οικονομολογίας. Οπότε είναι απίθανο να βρει κανείς σε κάποιο οικονομολογικό εγχειρίδιο ή άρθρο ή ανάλυση την παραδοχή πως η μεγαλύτερη (ίσως και η μοναδική) επιτυχία του κεϋνσιανισμού ήταν έξω απ' τα όρια της στενά εννοημένης, ως επιστήμης, οικονομολογίας: στην παραγωγική (για τον καπιταλισμό) ενσωμάτωση του εργατικού ανταγωνισμού. Κεϋνσιανές έννοιες όπως *η ενεργή ζήτηση* δεν συναντιούνται, ούτε και τώρα, σε κάθε οικονομική ανάλυση του καπιταλισμού. Εν τέλει η έννοια της ενεργού ζήτησης μοιάζει κοινότοπη στις μέρες μας εμπειρικά, μέσω του καταναλωτισμού των "καλών χρόνων", με την έννοια ότι είναι εύλογο (;) να αναγνωρίζεται η κατανάλωση σαν βασικότατη λειτουργία της καπιταλιστικής μηχανής· με τίμημα την αμηχανία σε ότι αφορά τις πολιτικές λιτότητας. Πάντως είναι βέβαιο πως ούτε στα 1920 ούτε στα 1930 θα μιλούσε κανείς αυτονόητα για την σημασία της. Το έκανε ο Κέυνς, μαζί με άλλες έννοιες.

Πέρα απ' την κεντρικότητα που ο Κέυνς αναγνώρισε στην εργατική τάξη (για την ισορροπία του συστήματος) οι επιτυχίες της προσέγγισής του ως το ξέσπασμα του Β παγκόσμιου πολέμου ήταν, το λιγότερο, αβέβαιες. Το αμερικανικό New Deal και οι μαζικές κρατικές επενδύσεις σε υποδομές μείωσαν μεν την ανεργία για λίγα χρόνια, αλλά το 1938 η κατάσταση φαινόταν να επιστρέφει στις πιο σκοτεινές ημέρες της αρχής της δεκαετίας. Η εκκίνηση του μαζικού στρατιωτικού (επαν)εξοπλισμού τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Γαλλία και στη Βρετανία (μιλώντας για "δημοκρατίες"...) έδωσε ώθηση στην καπιταλιστική ανάπτυξη (*κόκκινες σελίδες 0.2*), αλλά πόσα εισαγωγικά θα έπρεπε να μπουν (με όρους ειρήνης...) στη λέξη "ανάπτυξη"

υπό τέτοιους όρους; Οι κρατικές παραγγελίες για όπλα, και μάλιστα όπλα βαρέος τύπου (πλοία, αεροπλάνα, τανκς...) θα μπορούσαν να ενταχτούν ομαλά στην κεϋνσιανή αντίληψη περί της αξίας της κατασκευής πυραμίδων· μόνο που θα μπορούσαν να ενταχθούν και σε οποιαδήποτε άλλη οικονομολογική θεωρία που θα ήταν, απλά, αρκούντως πατριωτική! Και η δημιουργική καταστροφικότητα ενός πολέμου, πολύ περισσότερο ενός παγκόσμιου πολέμου, αν και δεν περιλαμβανόταν ως τότε σε κάνενα εγχειρίδιο οικονομολογικής σοφίας, δεν θα έπαυε στο ελάχιστο να είναι *και* ένα αξιοσημείωτο οικονομικό γεγονός. Ο άνθρωπος που είχε περιγράψει με οξυδέρκεια και απ' αυτήν την άποψη την σημασία της καταστροφής για την υγεία του καπιταλισμού δεν ήταν πάντως οικονομολόγος, κι ούτε ήταν φίλος του καπιταλισμού. Επίσης ο Κέυνς δεν θα τον ήθελε για φίλο του. Το μικρό του όνομα αρχίζει από Κ...

Λέμε ότι αν απομακρυνθεί (ή αγνοήσει) κανείς εκείνο που θεωρούμε την κατ' εξοχήν επιτυχία του Κέυνς και της θεωρίας τους, την αναγνώριση δηλαδή της αξίας που έχει η παραγωγική ενσωμάτωση της εργατικής τάξης μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα, για τις υπόλοιπες επιτυχίες του ενδεχομένως ευθύνονται παράγοντες για τους οποίους δεν μίλησε ποτέ, είτε επειδή δεν πρόλαβε, είτε επειδή θα ντρεπόταν: η καταστροφικότητα του Β παγκόσμιου πολέμου, ή η ανάπτυξη (και μονιμοποίηση) του στρατοβιομηχανικού συμπλέγματος στα πιο αναπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη μετά από εκείνον τον πόλεμο. Κι αν είναι έτσι όπως τα λέμε, τότε οι διαμάχες μεταξύ κεϋνσιανών και αντι-κεϋνσιανών, όποτε κι αν έγιναν, για την αντικυκλική αξία ή μη των κρατικών επενδύσεων, για τους "εμπορικούς κύκλους", για τα επιτόκια των τραπεζών και όλα τα υπόλοιπα, δεν έχουν μεγαλύτερη αξία απ' τους καυγάδες μεταξύ των διανοούμενων παπάδων του χριστιανισμού για το φύλο των αγγέλων και την φύση του άγιου πνεύματος.

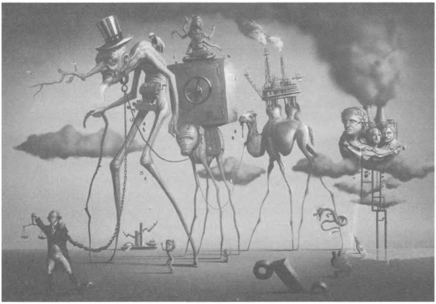
Έχει, λοιπόν, σημασία να δούμε στη συνέχεια τη γέννηση και την ανάπτυξη μιας δέσμης κατ' αρχήν στενά οικονομολογικών αντιρρήσεων στον κεϋνσιανισμό, κι αυτό όχι εξ αιτίας επιστημονικών ανησυχιών! Χωρίς ούτε οι ίδιοι εκείνοι οι αντιρρησίες να μπορούν να το προβλέψουν, οι αιρετικές και εξαιρετικά ιδεολογικές θέσεις τους επρόκειτο να γίνουν απ' τα τέλη της δεκαετίας του 1970, σταδιακά αλλά γρήγορα, μια καινούργια οικονομολογική αλήθεια - στη θέση του κεϋνσιανισμού. Και πάλι δεν ήταν καθόλου ούτε η επιστημονική επάρκειά τους, ούτε η αρτιότητα των θέσεων και των επιχειρημάτων τους που έκαναν τον νεοφιλελευθερισμό (γιατί γι' αυτόν μιλάμε) να πεταχτεί απ' τα θλιβερά σπάργανά του των '20s και '30s στον Όλυμπο της καπιταλιστικής δογματικής στα '80s - κι ως σήμερα! Και πάλι, όπως στον κεϋνσιανισμό, αλλά με κάποιες έννοιες αντίστροφα, ήταν ο ταξικός ανταγωνισμός που έσπρωξε την ρόδα της ιστορίας. Αλλά αυτό δεν περιλαμβάνεται στην επίσημη ιστορία του νεοφιλελεύθερου θριάμβου...

Το γεγονός ότι ένας διάσημος φιλελεύθερος οικονομολόγος και διανοούμενος προτίμησε να διασώσει την καπιταλιστική ομαλότητα αντί για τις ιδεολογικές βεβαιότητες της επιστήμης του, δεν σημαίνει λοιπόν ότι στα '30s εξαφανίστηκαν οι οπαδοί της ελεύθερης λειτουργίας της αγοράς, οι οπαδοί της ελεύθερης καπιταλιστικής ορχήστρας υπό τη διεύθυνση του "αόρατου χεριού". Συνέχισαν να υπάρ-

χουν, και τότε και τις επόμενες δεκαετίες, κυρίως σε διάφορα πανεπιστήμια, ινστιτούτα και think tanks, επιδιδόμενοι μ' έναν συνδυασμό θρησκευτικού πάθους και τεχνοκρατικού βυζαντινισμού στην αντιμετώπιση των απειλών που κατά τη γνώμη τους συνιστούσε η στρατηγική εμπλοκή του κράτους στις οικονομικές δραστηριότητες.

Φυσικά, μέσα στην ηγεμονία των κεϋνσιανών, ειδικά μετά το τέλος του Β παγκόσμιου πολέμου, στα ίδια ιδρύματα, το να είναι κανείς αντι-κεϋνσιανός ήταν ένας πειρασμός, ένας πιθανός (αν και καθόλου σίγουρος) τρόπος να δοκιμάσει "να φτιάξει όνομα".

zipo

Η Αυστριακή σχολή

Κάστρο πιστών στον Adam Smith, στην ελευθερία της αγοράς και στην αυτορύθμισή της, ακόμα και τις πιο ζόρικες για την καπιταλιστική τάξη δεκαετίες του 1920 και του 1930, υπήρξε η *αυστριακή σχολή* (ή *σχολή της Βιέννης*), με κέντρο το οικονομικό τμήμα του πανεπιστημίου της Βιέννης.

Ένας απ' τους θεμελιωτές της φιλελεύθερης ορθοδοξίας της αυστριακής σχολής είναι ο Eugen von Bohm - Bawerk, που εκτός από πανεπιστημιακός διετέλεσε και υπουργός οικονομικών το 1895. Στον πρώτο τόμο του τρίτομου έργου του για το Κεφάλαιο και το Επιτόκιο, με τίτλο Ιστορία και Κριτική των Θεωριών για το Επιτόκιο, το 1884, ο Bohm - Bawerk φρόντισε να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του τόσο με τον Μαρξ όσο και με την εργατική τάξη. Κατά τον Bohm - Bawerk οι καπιταλιστές ΔΕΝ εκμεταλλεύονται τους εργάτες τους· αλλά, αντίθετα, τους δίνουν την ευκαιρία να έχουν ένα εισόδημα με βάση το τι παράγουν... *"Η εργασία δεν πρέπει να αυξήσει το μερίδιό της* [σ.σ.: επι των κερδών] *σε βάρος του κεφάλαιου"* έγραφε ο Bohm - Bawerk, αφού δεν υπάρχει ζήτημα απόσπασης υπεραξίας. Αυτό που δεν κατάλαβε ο Μαρξ (κατά τον Bohm - Bawerk...) κάνοντας λάθος με την θέση του περί εκμετάλλευσης, είναι η διάσταση του χρόνου στην παραγωγή και η μεταβαλλόμενη αξία των παραγόμενων εμπορευμάτων μέσα στο χρόνο. Αφού έτσι κι αλλιώς δεν είναι η εργασία ο μοναδικός δημιουργός των εμπορευμάτων και της αξίας τους (είναι επιπλέον οι μηχανές και οι πρώτες ύλες, άρα το κεφάλαιο) οι εργάτες δεν μπορούν παρά να πληρώνονται μ' ένα ποσό ίσο με ένα μέρος της (κάθε φορά) *τωρινής* αξίας όσων παράγουν. Εάν τώρα, αυτή η αξία αποδειχθεί μεγαλύτερη όταν τα εμπορεύματα μπουν στην αγορά, ε, αυτό (κατά τον Bohm - Bawerk) είναι φυσιολογικό, και αποτελεί ανταμοιβή για τον επιχειρηματία, μέρος του κέρδους του· δεν πρέπει να έχουν οι εργάτες αξιώσεις επ' αυτής της μελλοντικής μεγαλύτερης αξίας, κι ούτε είναι δυνατό να λέγεται ότι είναι εκμεταλλευόμενοι επειδή δεν τους διανέμονται τα κέρδη.

Ένα χρόνο μετά την υπουργοποίησή του, το 1896, έχοντας ενδεχομένως την αγωνία ότι τα μαρξιστικά "λάθη" είχαν αρχίσει να γίνονται δημοφιλή, ο Bohm - Bawerk εξέδωσε ένα επί τούτου βιβλίο, με τίτλο Ο Καρλ Μαρξ και το Τέλος του Συστήματός του. Για τους μετέπειτα φιλελεύθερους και νεοφιλελεύθερους, τα επιχειρήματα του Bohm - Bawerk κατά του μαρξιανού "νόμου της αξίας" απ' το συγκεκριμένο έργο του αποτελούν πάντα πηγή έμπνευσης ή και απλής αναπαραγωγής.

Ο Bohm - Bawek πέθανε στην αρχή του Α παγκόσμιου πολέμου (1914) ευτύχησε όμως να έχει επιμελείς μαθητές και φιλόδοξους συνεχιστές των απόψεών του. Στη βάση της άποψης ότι δεν υπάρχει (στον καπιταλισμό) εκμετάλλευση της εργασίας προέκυπταν δύο δέσμες συμπερασμάτων. Η μία, πολιτική, δεν θα μπορούσε παρά να θεωρεί "παράλογη" οποιαδήποτε επαναστατική ή ακόμα και απλά διεκδικητική εργατική πράξη· κατά συνέπεια, για το φιλελεύθερο σύμπαν της Αυστριακής σχολής η εργατική τάξη και στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα παρέμενε πάντα ένας *εξωτερικός παράγοντας* του καπιταλιστικού, τόσο εξωτερικός όσο οι υπόλοιπες πρώτες ύλες· και πολύ πιο ενοχλητικός. Η άλλη, επιστημολογική δέσμη συμπερασμάτων, δεν θα μπορούσε παρά να ευνοεί τις μελέτες (και τις θεωρίες) για την

κυκλοφορία του χρήματος, το επιτόκιο και τον προσανατολισμό στη χαμηλή φορολόγηση και στις μικρές κρατικές δαπάνες, προκειμένου για την καπιταλιστική υγεία.

Το "δεύτερο κύμα" φιλελεύθερων οικονομολόγων της Αυστριακής σχολής, με ονόματα όπως ο Karl Menger, ο Oskar Morgenstern, ο Paul Rosenstein-Rodan, ο Gottfried Haberler, ο Abraham Wald και ο Friedrich von Hayek (που έμελλε να γίνει ο πιο διάσημος διεθνώς εκπρόσωπος της σχολής λίγες δεκαετίες αργότερα) θα πρέπει να ένιωθε εξαιρετικά άβολα στην Κόκκινη Βιέννη την δεκαετία του 1920. Η σχολή και τα δόγματά της ήταν μια ελάχιστα ανθεκτική σχεδία μέσα στη θάλασσα της εργατικής ριζοσπαστικοποίησης: ύστερα από μια ημι-επανάσταση το 1919 (πάντα υπό την επιρροή της νικηφόρας επανάστασης των μπολσεβίκων) το σοσιαλιστικό κόμμα της Αυστρίας ήταν το μεγαλύτερο της χώρας, έχοντας άνετα το 40% των ψηφοφόρων με το μέρος του, και ειδικά στη Βιέννη το 60%. Η πρωτεύουσα ήταν από κάθε άποψη υπό τον έλεγχο του κόμματος των εργατών και των αγροτών, οι οποίοι είχαν την δική τους ένοπλη φρουρά και τα κλειδιά των αποθηκών όλων των όπλων που βρίσκονταν σε στρατόπεδα της Βιέννης μετά το τέλος του Α παγκόσμιου.

Υπ' αυτές τις συνθήκες η θέση περί ανυπαρξίας εκμετάλλευσης της εργασίας θα μπορούσε να είναι εισαγωγή σε θεωρίες συνωμοσίας σε ότι αφορούσε τον προλεταριακό ριζοσπαστισμό. Η Αυστριακή σχολή, προκειμένου να προστατέψει την laissez - faire ορθοδοξία της, απέκτησε αλλεργία σε οτιδήποτε θα μπορούσε η ίδια να κατηγορήσει για "σοσιαλιστικό", ακόμα κιαν επρόκειτο απλά για αυξημένη φορολόγηση των επιχειρηματικών κερδών, αυξήσεις στους μισθούς ή κρατικές δαπάνες.

Από καθαρά επιστημονική όμως άποψη η καταρράκωση του όποιου κύρους του καθαρόαιμου (και κεντροευρωπαϊκού) φιλελευθερισμού ήρθε με την κρίση του 1929 και, ειδικά, με την κατάρρευση της γειτονικής (γερμανικής) *δημοκρατίας της Βαϊμάρης* σχεδόν 3 χρόνια μετά. Προκειμένου να αντιμετωπίσει τον υπερπληθωρισμό (που οφειλόταν στις υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις που πλήρωνε στους νικητές του Α παγκόσμιου) και, στη συνέχεια, την παγκόσμια παραγωγική και εμπορική καθίζηση που ακολούθησε το κραχ του 1929, η γερμανική κυβέρνηση ακολούθησε την ορθόδοξη (και τότε...) φιλελεύθερη συνταγή προστασίας των τιμών μέσω του ελέγχου της κυκλοφορίας του χρήματος: αυτό που (και τότε και τώρα...) λέγεται "λιτότητα", "περιστολή δημόσιων δαπανών", "μείωση μισθών", "αύξηση των καταθέσεων", κλπ. Οι θεωρητικοί του φιλελευθερισμού (εκείνων της Αυστριακής σχολής συμπεριλαμβανόμενων) θα μπορούσαν να ελπίζουν ότι έτσι "το κακό θα γιατρευτεί"· αλλά, κόντρα στις ελπίδες τους, η κρίση χειροτέρευε. Ενώ ο μεγάλος αντίπαλος και της Αυστριακής σχολής, ο Κέυνς, ξεδίπλωνε τους σαρκασμούς του για την παραδοσιακή οικονομολογική σοφία, οι καθαρόαιμοι φιλελεύθεροι τύπου Hayek και σία έκαναν συλλογή αστοχιών, αμηχανιών - και ερειπίων· μόνο και μόνο για να δουν, το 1932, ό,τι πιο αντιφιλελεύθερο και κρατικίστικο θα μπορούσαν να φανταστούν, τους ναζί, να γίνονται κυβέρνηση στο Βερολίνο· και ύστερα ισχυρή δύναμη στην Αυστρία.

Αλλά η ορθοδοξία ορθοδοξία! Το 1934 για παράδειγμα, ένα απ' τα πιο βαριά ονό-

ματα του κλασσικού φιλελευθερισμού (και της Αυστριακής σχολής), ο Joseph Schumpeter,[1] που είχε διατελέσει υπουργός οικονομικών της Αυστρίας το 1919 και ήταν ήδη καθηγητής στο αμερικανικό Χάρβαντ, στο βιβλίο του The Economics of the Recovery Program, επέμενε ότι *η ύφεση πρέπει να αφεθεί να διαγράψει την πορεία της, ότι η αιτία της είναι δυσλειτουργίες που συσσωρεύτηκαν μέσα στο σύστημα, αλλά αυτό θα τις αποβάλει μόνο του*, και ότι *η ανάλυσή μας επιβεβαιώνει ότι η ανάκαμψη είναι υγιής μόνο όταν συμβεί μόνη της.*

Στις πιο λεπτές αποχρώσεις των θεωρημάτων τους ωστόσο, εκείνη τη δύσκολη δεκαετία του '30, οι οικονομολόγοι της Αυστριακής σχολής βούλιαζαν σε μια ανομολόγητη σύγχυση. Αφού στο δογματικό τους στερέωμα δεν υπήρχε ζήτημα εκμετάλλευσης της εργασίας και της εργατικής τάξης, τα συνδικάτα δεν θα μπορούσαν παρά να είναι ένα καπρίτσιο ή μια υπερβολή που θα έπρεπε να εκλείψει, εάν επρόκειτο η αγορά να λειτουργήσει ομαλά. Αυτό ακριβώς έκανε ο Χίτλερ, απαγόρευσε τα συνδικάτα - δεν θα έπρεπε λοιπόν να του χρωστούν μια κάποια ευγνωμοσύνη; Όχι - οι ναζί προωθούσαν τον κρατικό σχεδιασμό της οικονομίας... Όχι όμως και την κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής! Κι άλλωστε, οι ναζί ήταν φανατικοί κατά του κομμουνισμού! Το 1932, πριν τις εκλογές, διακήρυσσαν:

> *Η μεσαία τάξη δεν μπορεί να περιμένει απ' αυτό το σύστημα τίποτα άλλο εκτός από την ανελέητη εξουθένωσή της. Το ζήτημα λοιπόν είναι: αν θα καταντήσουν όλοι μια μεγάλη σταχτιά και θλιβερή προλεταριακή μάζα, ή αν το σθένος και η επιμέλεια θα δώσουν πάλι στ' άτομα τη δυνατότητα ν' αποχτήσουν με την πολύμοχθη εργασία μιας ολόκληρης ζωής κάτι δικό τους. Μικροαστός ή προλετάριος; Αυτό είναι το ζήτημα!*

Για κάποιους όπως οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι της Βιέννης που ήταν απόλυτα πεισμένοι πως η καπιταλιστική λειτουργία δεν έχει τίποτα να περιμένει απ' την πολιτική - οποιαδήποτε πολιτική -, ο εθνικοσοσιαλισμός δεν θα μπορούσε παρά να είναι ύποπτος για το δεύτερο συστατικό του, το "σοσιαλιστικό". Επιπλέον, για τους ίδιους λόγους, ήταν ύποπτη και κατακριτέα οποιαδήποτε άλλη σοβαρή εμπλοκή της κεντρικής εξουσίας στην αγορά, με οποιαδήποτε κίνητρα και οποιαδήποτε ιδεολογία. Θα έπρεπε να περάσουν λίγα (κρίσιμα) χρόνια, ως τη δεκαετία του '40, για να μυηθούν οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι στην αξία της κυβερνητικής πολιτικής και της ιδεολογίας όταν πρόκειται να επιβληθούν χειρουργικές "λύσεις" για το καλό της αγοράς· και στις μεγάλες δυνατότητες αυταρχικών και δικτατορικών καθεστώτων στην προώθηση αγοραίων ελευθεριών...

Στην πραγματικότητα, ο ιστορικός φιλελευθερισμός τον οποίον εξακολουθούσε να πιστεύει η Αυστριακή σχολή στα '30s, είχε πέσει σε διαδοχικούς αιφνιδιασμούς, τους οποίους ούτε να εξηγήσει μπορούσε ούτε να αντιμετωπίσει. Πρώτα το κραχ του 1929 και η εξαφάνιση του "αόρατου χεριού" που θα έπρεπε σύντομα να έχει επαναφέρει την τάξη και την ισορροπία του συστήματος. Ύστερα η παρατεταμένη και επίμονη ύπαρξη και μαχητικότητα των εργατών και των κομμάτων τους· η γοητεία (και η κατ' αρχήν αποτελεσματικότητα) του σοβιετικού σχεδιασμού· και η ανάθεση της διεύθυνσης (του κράτους αλλά και της καπιταλιστικής διεξόδου) απ' τις αστικές τάξεις στα φασιστικά κόμματα στην ευρώπη. Επιπλέον, το αμερικανικό New Deal... Δεν υπήρχε κανένα περιθώριο ερμηνείας όλων αυτών και δικαιολόγη-

σης κάποιων ανάμεσά τους μέσα απ' το πρίσμα του laissez - faire: επρόκειτο, απλά, για τέρατα...

Η απόδειξη της χρεωκοπίας βρίσκεται στην απουσία σοβαρών κριτικών ακόμα και απέναντι στην κεϋνσιανή συνταγή - τουλάχιστον ως το τέλος του Β παγκόσμιου. Οι οικονομολόγοι της Αυστριακής σχολής δεν αγνοούσαν την ύπαρξη και τις απόψεις του άλλοτε "δικού τους" Κέυνς. Είχαν μάλιστα μια ορισμένη εκτίμηση για το πρόσωπό του, όχι όμως για τις απόψεις του στη δεκαετία του '20. Αλλά για το Οι οικονομικές συνέπειες της ειρήνης, του 1919, που στρεφόταν κατά των συμφωνιών της Συνθήκης των Βερσαλιών. (Ο Hayek δήλωσε πολλά χρόνια αργότερα ότι "ο Κέυνς ήταν ήρωας για εμάς, επειδή είχε το κουράγιο να πάει κόντρα στους ηγέτες της Αγγλίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ" - περισσότερα στις *κόκκινες σελίδες 0.2*). Ήταν, για να το πούμε κομψά, μια "πατριωτική" εκτίμηση προς εκείνον που προέβλεψε ότι οι βαριές πολεμικές αποζημιώσεις στις οποίες καταδικάστηκε το γερμανικό κράτος ήταν ένας παραλογισμός που θα είχε οικτρές συνέπειες για την Ευρώπη.

Μπορεί να μην αγνοούσαν τον Κέυνς, αρκετοί ωστόσο δεν άντεξαν στον πειρασμό να αγνοήσουν την Γενική Θεωρία - παρά τις καλές γνώσεις τους στα αγγλικά. Ο Schumpeter την διάβασε, και τον Δεκέμβρη του 1936 έγραψε ότι:

... Ανάμεσα στα πιο σοβαρά ελαττώματα και τις ατέλειες του Κέυνς είναι η επιμονή του να συνδυάσει την οικονομική θεωρία με την πρακτική πολιτική...

Αργότερα, ο Schumpeter απέκτησε μια πιο καθαρή μεταφυσική αντίληψη για τον Κέυνς. *Ο Κέυνς* έγραψε *προσβλήθηκε απ' την "κατάρα της χρησιμότητας"...*

Ο εκπρόσωπος της Αυστριακής σχολής που είχε ήδη αποκτήσει διασυνδέσεις με το (επίσης φιλελεύθερο) London School of Economics,[2] και έμελλε αργότερα να γίνει ο πιο διάσημος ευρωπαίος προφήτης των δεινών του "σοσιαλισμού", ο Friedrich von Hayek, απ' τη μεριά του, το μόνο που κατάφερε να καταθέσει δημόσια σαν κριτική στον κεϋνσιανισμό, όσο βρισκόταν ακόμα στη Βιέννη, ήταν 5 διαλέξεις με θέμα τον Νομισματικό εθνικισμό και τη διεθνή σταθερότητα, που εκδόθηκαν στα αγγλικά το 1937. Δευτερεύοντα και τριτεύοντα ζητήματα σε σχέση με την συνολική οπτική της Γενικής θεωρίας, και επιπλέον άκυρα, αφού η διεθνής καπιταλιστική σταθερότητα που συν-σχεδίαζε ο Κέυνς στις αρχές της δεκαετίας του '40 περιελάμβανε και ένα "διεθνές νόμισμα".

Το 1938, λίγο πριν (ή λίγο μετά) την "ειρηνική" κατάληψη της Αυστρίας απ' την βέρμαχτ, οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι της Αυστριακής σχολής έφυγαν για τις ΗΠΑ και την Αγγλία. Εκεί θα συναντούσαν ομοϊδεάτες τους, που ήταν επίσης περιθωριακοί ζηλωτές· αλλά που διέθεταν κάτι πολύτιμο: την (και χρηματική) υποστήριξη διάφορων βιομηχανών και μεγιστάνων που ζούσαν (και μεγάλωναν τα κέρδη τους) κάτω απ' το εχθρικό (όπως το θεωρούσαν) καθεστώς του εφαρμοσμένου κεϋνσιανισμού. Κι απο κεί, τις ΗΠΑ και την Αγγλία, τα θεωρήματα της Αυστριακής σχολής θα αποκτούσαν καινούργια ορμή, αλλά και πιο σύγχρονη μεθοδολογία "διάδοσης"....

Η σχολή του Φράιμπουργκ

Θεωρώντας εαυτούς φιλελεύθερους οι οικονομολόγοι και νομικοί που συγκεντρώθηκαν τη δεκαετία του '30 στο πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ γύρω απ' τον καθηγητή οικονομικών Walter Eucken και δύο καθηγητές νομικής (τους Franz Bohm και Hans Grosmann-Doerth) είχαν απέναντί τους τους γερμανούς κεϋνσιανούς· και πίσω τους την ιστορική και ιδεολογική παράδοση του γερμανικού κράτους, και την θεωρητική επιρροή του Max Weber. Η συγκεκριμένη "σχολή", ενόσω ήταν εξαιρετικά μειοψηφική στα '30s (όχι εξαιτίας του κεϋνσιανισμού αυτού καθ' εαυτού αλλά εξαιτίας του εθνικοσοσιαλισμού), επεξεργάστηκε μια νεωτερική φιλελεύθερη προσέγγιση για το καπιταλιστικό κράτος και την καπιταλιστική "οικονομία", που έμελλε να στηρίξει, όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, διάφορες πλευρές του μεταπολεμικού γερμανικού *κοινωνικού κράτους*· παράγοντας, κυρίως, την ιδέα της "κοινωνικής οικονομίας της αγοράς".

Υπήρχαν ουσιώδεις θεωρητικές (και εν τέλει πολιτικές) διαφορές ανάμεσα σ' αυτό που ονομάστηκε *ordo-φιλελευθερισμός* και στον ιστορικό φιλελευθερισμό που υποστήριζε τόσο η Αυστριακή σχολή όσο και οι άγγλοι και αμερικάνοι φιλελεύθεροι, ακόμα και στη διάρκεια της Μεγάλης Κρίσης. Η άποψη του Eucken, του Bohm και των οπαδών τους ήταν ότι δεν υπάρχει "ελεύθερη οικονομία" σαν "φυσική κατάσταση", στην οποία καμία κεντρική εξουσία δεν πρέπει να παρεμβαίνει. Οποιοδήποτε σύστημα οικονομικών δραστηριοτήτων, συναλλαγών και πράξεων (έλεγαν) είναι προϊόν της ιστορίας, και διαμορφώνεται σαν ένα σύνολο πολλών επιμέρους κανόνων, που μπορεί να είναι θεσμισμένοι (και άρα υποκείμενοι σε τροποποιήσεις) ή εθιμικοί, αλλά πάντως υπάρχουν και αλλάζουν σαν τέτοιοι. Δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις *θεσμικές / νομικές διαστάσεις* οποιασδήποτε οικονομικής οργάνωσης οποιουδήποτε τύπου οι Eucken, Bohm και σια κρατούσαν τη μορφή κράτος μέσα στα ερωτήματα (και τις απαντήσεις) της καπιταλιστικής ομαλότητας. Σε αντίθεση όμως με τον Κέυνς, που απέδιδε στο κράτος την ευθύνη του *εγγυητή του μέλλοντος* της καπιταλιστικής αναπαραγωγής, οι ορντοφιλελεύθεροι περιόριζαν την εμπλοκή του κράτους (σαν εγγυητή του *νόμου*) στη διαμόρφωση και στην τήρηση των "κανόνων του παιχνιδιού" της αγοράς.[3]

Ο ορντοφιλελευθερισμός της σχολής του Φράιμπουργκ ξεκινούσε απ' την βασική παραδοχή ότι η "τάξη της αγοράς" είναι *συνταγματικού τύπου*, ότι μπορεί να περιγραφτεί σαν ένα λειτουργικό θεσμικό πλαίσιο και ότι, σαν τέτοια, αποτελεί ζήτημα επιλογής. Στη βάση αυτή η ελεύθερη αγορά μπορεί να εννοηθεί μόνο μέσα απ' την κατανόηση του είδους και του χαρακτήρα των νομικών - θεσμικών πλαισίων εντός των οποίων συμβαίνουν οι λειτουργίες της. Προχωρώντας ένα βήμα, η αποτελεσματικότητα οποιασδήποτε οικονομικής οργάνωσης (κατά τους ορντοφιλελεύθερους) μπορεί να κριθεί - και να τροποποιηθεί - στη βάση αυτών ακριβώς των πλαισίων· στη βάση "των κανόνων του παιχνιδιού".

Παρότι η παραδοχή της ιστορικότητας αυτών των "κανόνων" θα μπορούσε να μοιάζει Μαρξιανή, η θέση στην οποία τους έθεταν οι ορντοφιλελεύθεροι ήταν κλασσικά Βεμπεριανή. Γιατί ναι μεν αναγνώριζαν ότι όλες οι κοινωνίες (και όλες οι "οικονομίες") είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόντα εξελικτικών δυνάμεων και όχι εκφράσεις κάποιου θεϊκού ή "φυσικού" σχεδίου· και σ' αυτό το βασικό σημείο οι ορν-

τοφιλελεύθεροι διαχωρίζονταν απ' τον Άνταμ Σμιθ και τους επιγόνους του. Επέμεναν όμως ότι οι νομικοί - θεσμικοί κανόνες υπόκεινται στον ανθρώπινο (και εν τέλει στον κρατικό) σχεδιασμό, και ότι μπορούν να αλλάξουν αλλάζοντας, με τη σειρά τους, τις παραγωγικές σχέσεις. Μιλώντας, στη διάρκεια της Μεγάλης Κρίσης, για το "πρόβλημα να επιτευχθεί μια λειτουργική και ανθρώπινη οικονομία" ο Eucken έμοιαζε να συμφωνεί "κάπως" με τον Κέυνς:

... Το πρόβλημα δεν πρόκειται να λυθεί από μόνο του, απλά αφήνοντας τα οικονομικά μας συστήματα να μεγαλώνουν αυθόρμητα. Η ιστορία του τελευταίου αιώνα το έχει δείξει καθαρά. Το οικονομικό σύστημα πρέπει να διαμορφωθεί συνειδητά. Τα επιμέρους ζητήματα της οικονομικής πολιτικής, της εμπορικής πολιτικής, των πιστώσεων, των μονοπωλίων, της φορολογικής πολιτικής, της νομοθεσίας για τις χρεωκοπίες, είναι τμήματα του μεγάλου προβλήματος για το πως ολόκληρη η οικονομία, εθνική και διεθνής, και οι κανόνες της, πρέπει να διαμορφωθούν...

Σ' αυτόν τον μικρό αλλά πυκνό γαλαξία, διάφορες επιμέρους νομοθεσίες, απ' αυτήν για τις χρεωκοπίες ώς τη νομοθεσία για τα ακίνητα, το οικογενειακό δίκαιο, το εργατικό δίκαιο, το διοικητικό δίκαιο, αποτελούσαν για τους ορντοφιλελεύθερους συστατικά στοιχεία της *συνταγματικής τάξης* της ελεύθερης (καπιταλιστικής) οικονομίας.

Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς, σ' αυτό το σημείο, ότι οι θεωρητικοί της σχολής του Φράιμπουργκ "παραήταν κρατιστές" για να είναι φιλελεύθεροι! Όχι. Απλά ήταν *γερμανοί!* Και μ' αυτό δεν εννοούμε, φυσικά, οτιδήποτε "φυλετικό", αλλά την συγκεκριμένη πολιτική και ιδεολογική ιστορία τόσο του γερμανικού κράτους όσο και των διανοούμενών του, ήδη απ' τον 18ο και τον 19ο αιώνα - σε διάκριση (και σε διάφορα σημαντικά ζητήματα σε αντίθεση) με την πολιτική και ιδεολογική ιστορία άλλων μεγάλων καπιταλιστικών κρατών, όπως η Αγγλία, οι ΗΠΑ ή η Γαλλία.

Ο Μισέλ Φουκώ, στο ενδιαφέρον βιβλίο Η γέννηση της Βιοπολιτικής[4] σημειώνει επ' αυτού:

... Η γερμανική φιλελεύθερη σκέψη ... δεν γεννήθηκε με τη σχολή του Φράιμπουργκ. Εδώ και πολλά χρόνια άνθρωποι όπως ο Λούγιο Μπρεντάνο, για παράδειγμα, προσπαθούσαν να υποστηρίξουν, να συντηρήσουν τα θέματα του κλασσικού φιλελευθερισμού μέσα σε μια ατμόσφαιρα που σίγουρα δεν ήταν ιδιαιτέρως ευνοϊκή γι' αυτόν. Πολύ σχηματικά, μπορούμε να πούμε ότι υπήρχαν στη Γερμανία, πρακτικά από τα μέσα του 19ου αιώνα, και με διαδοχικές εμφανίσεις στη σκηνή της ιστορίας, κάποια μείζονα εμπόδια, κάποιες μείζονες κριτικές στον φιλελευθερισμό, στη φιλελεύθερη πολιτική. Κι εδώ, πάλι, πολύ σχηματικά:

Πρώτον, η αρχή που πρακτικά διατυπώθηκε από το 1840 από τον Λιστ, ότι για τη Γερμανία τουλάχιστον δεν μπορεί μια εθνική πολιτική να είναι συμβατή με μια φιλελεύθερη πολιτική. Η αποτυχία του Zollverein να συγκροτήσει ένα γερμανικό Κράτος βάσει ενός οικονομικού φιλελευθερισμού ήταν, κατά κάποιον τρόπο, η σχετική απόδειξη. Και ο Λιστ, οι διάδοχοι του Λιστ, έθεσαν ως βασική αρχή ότι η φιλελεύθερη οικονομία, χωρίς να είναι καθόλου η γενική, οικουμενικά εφαρμόσιμη συνταγή σε κάθε οικονομική πολιτική, δεν μπορούσε να είναι ποτέ, και όντως δεν ήταν, τίποτα περισσότερο από ένα τακτικό όργανο ή από μια στρατη-

γική στα χέρια κάποιων χωρών προκειμένου να επιτευχθεί μια οικονομικά ηγεμονική και πολιτικά επεκτατική θέση έναντι του υπόλοιπου κόσμου. Υπό σαφείς και απλούς όρους, ο φιλελευθερισμός δεν είναι η γενική μορφή που κάθε οικονομική πολιτική οφείλει να υιοθετήσει. Ο φιλελευθερισμός είναι απλούστατα η αγγλική πολιτική, είναι η πολιτική της αγγλικής κυριαρχίας. Γενικότερα, είναι επίσης η πολιτική προσαρμοσμένη σε ένα ναυτικό έθνος. Στο βαθμό αυτόν η Γερμανία, με την ιστορία της, με τη γεωγραφική της θέση, με όλους τους καταναγκασμούς που την περικλείουν, δεν μπορεί να υιοθετήσει μια φιλελεύθεση οικονομική πολιτική. Χρειάζεται μια προστατευτική οικονομική πολιτική.

Δεύτερον, δεύτερο εμπόδιο, θεωρητικό και συγχρόνως πολιτικό που συνάντησε ο γερμανικός φιλελευθερισμός στα τέλη του 19ου αιώνα ήταν ο σοσιαλισμός του βισμαρκικού κράτους: για να υπάρξει το γερμανικό έθνος στην ενότητά του δεν έπρεπε απλώς να προστατευτεί απέναντι στο εξωτερικό, μέσω μιας προστατευτικής πολιτικής, έπρεπε επιπλέον στο εσωτερικό οτιδήποτε έθετε σε κίνδυνο την εθνική ενότητα να ελεγχθεί, να τιθασευτεί, και γενικά έπρεπε το προλεταριάτο, ως απειλή της εθνικής ενότητας και της κρατικής ενότητας, να επανενσωματωθεί στο εσωτερικό της κοινωνικής και πολιτικής συναίνεσης. Χονδρικά, είναι το θέμα του σοσιαλισμού του βισμαρκικού κράτους - δεύτερο εμπόδιο, συνεπώς, σε μια φιλελεύθερη πολιτική...

Θα αφήσουμε για αργότερα (στις *κόκκινες σελίδες*) το υπαρκτό ζήτημα του πως μια χ ή ψ "οικονομική ορθοδοξία" μέσα στον καπιταλιστικό κόσμο μπορεί να αποτελεί όντως βασικό εργαλείο *εθνικών ιμπεριαλισμών* ενόσω εμφανίζεται σαν ένα υπερεθνικό δόγμα, για χρήση από οποιονδήποτε. Εκείνο που πρέπει να κρατήσουμε εδώ είναι πως ενώ η κεϋνσιανή προσέγγιση, στα '30s, για την ενσωμάτωση της εργατικής τάξης μέσα στο καπιταλιστικό "λειτουργικό" ήταν όντως προκλητική και καινοτόμα για εκείνα τα κράτη που νωρίτερα κυριαρχούσε ο "καθαρός" φιλελευθερισμός αγγλοσαξονικού τύπου, για την γερμανική περίπτωση το ίδιο ζήτημα ήταν, κατά κάποιον τρόπο, μέρος της εθνικής ιστορίας και πολιτικής κουλτούρας. Έτσι ώστε οι γερμανοί ορντοφιλελεύθεροι μπορούσαν να θεωρούν εαυτούς φιλελεύθερους και, ταυτόχρονα, να διαχωρίζονται απ' τον φιλελευθερισμό του laissez-faire (πρακτικά απ' το μεγαλύτερο μέρος της φιλελεύθερης παράδοσης ως τα '30s) κατηγορώντας τους οπαδούς του ότι δεν είναι ικανοί να εκτιμήσουν τον δυνάμει θετικό ρόλο που μπορούν να παίξουν οι κυβερνήσεις δημιουργώντας και επιδιορθώνοντας όπου χρειάζεται το πλαίσιο των νόμων και των θεσμών που κάνουν την αγορά να λειτουργεί αποτελεσματικά.

Αλλά ήταν όντως φιλελεύθεροι! Και ο αναγνώστης / η αναγνώστρια των *κόκκινων σελίδων* θα πρέπει από τώρα να υποψιαστεί την πιθανότητα ο ορντοφιλελευθερισμός να απέκτησε μια ευρύτερη (δηλαδή: όχι αποκλειστικά γερμανική) αξία και εφαρμογή ακριβώς επειδή, *μέσα στην ιστορική διαλεκτική εξέλιξη του ίδιου του φιλελευθερισμού* (σαν ενός απ' τα ταξικά προγράμματα των αφεντικών) *περιέλαβε κι εκείνο που παραδοσιακά ήταν ανάθεμα: ενεργές κυβερνητικές / κρατικές επεμβάσεις* υπέρ της καπιταλιστικής συσσώρευσης, κερδοφορίας, λειτουργίας. Πάντα στο όνομα της αγοράς.

Ενδεικτικά να τι γράφει για τον φιλελευθερισμό της σχολής του Φράιμπουργκ ο Φουκώ (ο τονισμός δικός μας):

Όλες αυτές οι μορφές παρέμβασης οφείλουν να καταργηθούν αυστηρά προς όφελος των οργάνων της καθαρής αγοράς.... Ιδιαίτερα, είναι απολύτως ξεκάθαρη η νεοφιλελεύθερη πολιτική σε σχέση με την ανεργία. Σε μια κατάσταση ανεργίας δεν πρέπει καθόλου, όποια κι αν είναι τα ποσοστά ανεργίας, να παρεμβαίνει κανείς άμεσα ή κυρίως στην ανεργία, λες και η πλήρης απασχόληση θα έπρεπε να είναι ένα πολιτικό ιδανικό και μια οικονομική αρχή που πρέπει να διασωθεί σε κάθε περίπτωση. Αυτό που πρέπει να διασωθεί, και πρέπει να διασωθεί κατ' αρχάς και πρωτίστως, είναι η σταθερότητα των τιμών. Στη συνέχεια, η σταθερότητα των τιμών θα επιτρέψει, αναμφίβολα, τη διατήρηση της αγοραστικής δύναμης και την ύπαρξη ενός επιπέδου απασχόλησης υψηλότερου απ' ό,τι σε κρίση ανεργίας. Αλλά η πλήρης απασχόληση δεν είναι στόχος, ενώ πρέπει να δεχθούμε ότι ένα περιθώριο ανεργίας είναι απολύτως απαραίτητο για την οικονομία. Όπως το λέει, νομίζω, ο Ρέπκε, τί είναι άνεργος; Δεν είναι ένας οικονομικά μειονεκτικός. Ο άνεργος δεν είναι ένα κοινωνικό θύμα. Τί είναι ο άνεργος; Είναι ένας εργαζόμενος σε μεταβατική κατάσταση. Είναι ένας εργαζόμενος σε μετάβαση μεταξύ μιας μη αποδοτικής δραστηριότητας και μιας δραστηριότητας περισσότερο αποδοτικής...

... Κατ' αρχάς - λένε οι ορντοφιλελεύθεροι - μια κοινωνική πολιτική, αν θέλει πράγματι να ενσωματωθεί σε μια οικονομική πολιτική και αν δεν θέλει να είναι καταστρεπτική σε σχέση με αυτήν την οικονομική πολιτική, δεν πρέπει να της χρησιμεύει ως αντίβαρο και δεν πρέπει να ορίζεται ως αυτό που αντισταθμίσει τα αποτελέσματα των οικονομικών διαδικασιών. Ιδιαίτερα η εξίσωση, η σχετική εξίσωση, η ικανότητα πρόσβασης του καθενός στα καταναλωτικά αγαθά δεν μπορεί, επ' ουδενί, να αποτελέσει έναν στόχο.

...

Συνεπώς, μια κοινωνική πολιτική που θα είχε ως πρώτιστο αντικείμενο την έστω σχετική εξίσωση, που θα είχε ως κεντρικό θέμα την, έστω σχετική, εξίσωση, αυτή η οικονομική πολιτική δεν μπορεί παρά να είναι αντιοικονομική.

Μια κοινωνική πολιτική δεν μπορεί να ορίζει την ισότητα ως στόχο της. Πρέπει, αντίθετα, να αφήνει την ανισότητα να λειτουργήσει, και όπως έλεγε ... δεν ξέρω πια ποιός είναι, νομίζω ότι είναι ο Ρέπκε που έλεγε: οι άνθρωποι παραπανιούνται για την ανισότητα, τι σημαίνει όμως αυτό; "Η ανισότητα, λέει, είναι η ίδια για όλους". Διατύπωση που, βέβαια, μπορεί να φαίνεται αινιγματική, αλλά κατανοείται αν σκεφτούμε ότι για τους ορντοφιλελεύθερους το οικονομικό παιχνίδι, με τα φαινόμενα ανισότητας που ενέχει, είναι ένα είδος γενικής ρύθμισης της κοινωνίας, στο οποίο προφανώς ο καθένας πρέπει να προσχωρήσει και ενώπιον του οποίου πρέπει να υποχωρήσει. Όχι, λοιπόν, εξίσωση, και συνεπώς, αλλά και ακριβέστερα, όχι μεταβίβαση εισοδημάτων των μεν προς του δε. [Ειδικότερα, μια μεταβίβαση εισοδημάτων είναι επικίνδυνη, όταν αντλείται από το μέρος των εισοδημάτων που παράγει αποταμίευση και επενδύσεις]. Και όταν την

Πάνω: επαναστάτες στα οδοφράγματα στο Βερολίνο, στις αρχές του 1919.
Κάτω: σύλληψη των τελευταίων Κόκκινων Φρουρών της Βιέννης, τον Φλεβάρη του 1934. Η φασιστική κυβέρνηση απαγόρευσε το σοσιαλιστικό κόμμα και τα συνδικάτα.

αφαιρείς σημαίνει ότι στερείς από τις επενδύσεις ένα μέρος των εισοδημάτων και το διοχετεύεις στην κατανάλωση. Το μόνο πράγμα που μπορείς να κάνεις είναι να αφαιρέσεις από τα υψηλότερα εισοδήματα ένα μέρος που, ούτως ή άλλως, θα αφιερωνόταν στην κατανάλωση ή, θα λέγαμε, στην υπερκατανάλωση, και αυτό το κομμάτι της υπερκατανάλωσης να το μεταβιβάσεις σ' αυτούς που, είτε για λόγους οριστικής μειονεξίας είτε για λόγους κοινών δυσχερειών, βρίσκονται σε μια κατάσταση υπο-κατανάλωσης. Αλλά τίποτα περισσότερο. Πολύ περιορισμένος χαρακτήρας, λοιπόν, όπως βλέπετε, των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Σε γενικές γραμμές, δεν διασφαλίζεται τόσο η διατήρηση μιας αγοραστικής δύναμης, αλλά ενός ζωτικού ελάχιστου γι' αυτούς που, υπό μία οριστική ή παροδική ιδιότητα, δεν θα μπορούσαν να διασφαλίσουν την ίδια τους την ύπαρξη. Έχουμε την οριακή μεταβίβαση ενός μεγίστου προς ένα ελάχιστο. Δεν έχουμε καθόλου σταθεροποίηση, εξομάλυνση γύρω από έναν μέσο όρο...

... Πράγμα που μας οδηγεί, βέβαια, στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μόνο μία κοινωνική πολιτική που είναι αληθινή και θεμελιώδης, δηλαδή η οικονομική ανάπτυξη. Η θεμελιώδης μορφή της κοινωνικής πολιτικής δεν μπορεί να είναι κάτι που θα μπορούσε να αντιβαίνει στην οικονομική πολιτική και να την αντισταθμίζει: η κοινωνική πολιτική δεν θα έπρεπε να είναι πιο γενναιόδωρη απ' όσο το επιτρέπει η οικονομική ανάπτυξη. Η οικονομική ανάπτυξη, και μόνο αυτή, θα έπρεπε να επιτρέπει σε όλα τα άτομα να επιτύχουν ένα επίπεδο εισοδημάτων το οποίο θα τους επέτρεπε εκείνες τις ατομικές ασφάλειες, εκείνη την πρόσβαση στην ιδιωτική ιδιοκτησία, εκείνη την ατομική ή οικογενειακή κεφαλαιοποίηση με τις οποίες θα μπορούσαν να εξουδετερώσουν τους κινδύνους...

Έχει ενδιαφέρον ότι ενώ η σχολή του Φραϊμπουργκ στην ουσία ανανεώνει και προσαρμόζει τον φιλελευθερισμό στα δεδομένα του βιομηχανικού 20ου αιώνα αφήνοντας στην άκρη σαν περιττές και επικίνδυνες τις δοξασίες του ιστορικού φιλελευθερισμού περί "μη κρατικής παρέμβασης στην αγορά", το μεγαλύτερο μέρος των θέσεων και συμπερασμάτων της *δεν* εφαρμόστηκε στη δυτική γερμανία (δηλαδή ως το τέλος της δεκαετίας του '80) αλλά μετά την επανένωση με την ανατολική. Αντίθετα, από πολύ νωρίτερα, ο ορντοφιλελευθερισμός ενέπνευσε τους άγγλους και τους αμερικάνους νεοφιλελεύθερους.

Τι ήταν όμως, κατά την άποψή μας, εκείνο που έκανε τον ορντοφιλελευθερισμό πραγματικά επίκαιρο (αν και ο νεοφιλελευθερισμός γενικά θα έπρεπε να περιμένει ως τα '70s για να πλησιάσει και ύστερα να καθίσει στον θρόνο του) στην ίδια ιστορική περίοδο που, μέσα στη Μεγάλη Κρίση και την διαχείρισή της, ο κεϋνσιανισμός γινόταν η *καινούργια αλήθεια*, το *Νέο Παράδειγμα;*

Ήταν το γεγονός ότι προσπερνώντας τον παλιό δογματισμό του laissez-faire που είχε διαμορφωθεί έχοντας σαν κεντρικό του ήρωα τον αυτοτελή, μοναχικό, ενσικτώδη και μαχητικό επιχειρηματία (την φιγούρα που ο Κέυνς ειρωνεύτηκε ανοικτά και άλλοι, πριν ή/και παράλληλα μ' αυτόν, κήρυξαν σχεδόν ανύπαρκτη[5]) αναγνώριζε όχι απλά την αναγκαιότητα "κανόνων του παιχνιδιού" της αγοράς, αλλά και το αρμόδιο (πολιτικό) υποκείμενο της διαμόρφωσης αυτών των κανόνων: όχι τον

σύνδεσμο βιομηχάνων, όχι τον σύλλογο εξαγωγέων, αλλά εκείνο το πολιτικό υποκείμενο που έχει το μονοπώλιο διαμόρφωσης (ή τροποποίησης) των νόμων. Το κράτος. Την ιστορική στιγμή που ο Κέυνς έβαζε το κράτος στην "οικονομία", οι ορντοφιλελεύθεροι το κρατούσαν τυπικά απ' έξω, όμως του ανέθεταν όλα εκείνα τα καθόλου ασήμαντα καθήκοντα της νομικής περιφρούρησης των "ελευθεριών" αυτής της οικονομίας, όλες τις αρμοδιότητες προστασίας της "αγοράς".

Αυτό το δίπολο άμεσης εμπλοκής (μέσω, για παράδειγμα, δημόσιων επενδύσεων και προσφοράς εργασίας) ή όχι του καπιταλιστικού κράτους στην "οικονομία", θα μπορούσε να δημιουργήσει την εντύπωση δύο εντελώς αντίθετων στρατηγικών, μεταξύ κεϋνσιανισμού και ορντοφιλελευθερισμού (και των μετέπειτα επιρροών του). Έχουμε διαφορετική γνώμη. Επρόκειτο για δύο διαφορετικές τακτικές επιβολής ή/και εξασφάλισης *ταξικής ειρήνης*. Η μία, η κεϋνσιανή, όπου το κράτος / οικονομικός παράγοντας εμφανιζόταν σαν "ουδέτερο" στην ταξική πάλη, χρειαζόταν λιγότερες "ιδεολογικές καινοτομίες" με βάση το γενικό περιβάλλον (και τα δεδομένα της ταξικής πάλης) στα '30s· κι ύστερα, μετά τον Β παγκόσμιο, για 3 περίπου δεκαετίες, μπορούσε απλά να απολαμβάνει τις επιτυχίες της. Η δεύτερη τακτική, η νεοφιλελεύθερη, όπου το κράτος / φύλακας των νόμων (της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς) δεν είναι καθόλου "ουδέτερο", μπορούσε να εφαρμοστεί *μόνο* παράλληλα με μείζονες ιδεολογικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς· αυτοί οι τελευταίοι ήταν όχι μόνο οι ικανές αλλά και οι αναγκαίες προϋποθέσεις της επιτυχίας της.

Επειδή αυτά είναι θέματα που θα τα βρούμε μπροστά μας και μέσα στο χρονικό / ιστορικό τους περιβάλλον σε επόμενα τεύχη των *κόκκινων σελίδων*, θα περιοριστούμε εδώ σε ένα μόνο παράδειγμα. Η κεντρικότερη απ' τις έννοιες κάθε φιλελεύθερου είναι *οι τιμές* - και μαζί τους *η κίνηση του χρήματος:* επιτόκια, αποταμιεύσεις, πληθωρισμός, κλπ. Χωρίς να απομακρυνθούν απ' αυτές τις έγνοιες, οι ορντοφιλελεύθεροι έβαλαν στο κέντρο του ενδιαφέροντός τους κι αυτό: *τα μονοπώλια, τον σχηματισμό τους, την αντιμετώπισή τους.* Θεωρητικά, κάθε φιλελεύθερος είναι εχθρός των μονοπωλίων και των καρτέλ· και απ' τα τέλη του 19ου αιώνα, κι ακόμα εντονότερα στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ου υπήρχαν άφθονα τέτοια (μονοπώλια και καρτέλ) τόσο στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ ώστε να έχουν οι φιλελεύθεροι στόχους πολέμου.

Κι όμως. Για τους "παραδοσιακούς" της Αυστριακής σχολής, για παράδειγμα, τα καρτέλ ήταν "φυσιολογικά" μέσα στην ελεύθερη, laissez-faire αγορά. Ο Murray Rothbard, της Αυστριακής σχολής, υποστήριζε ότι δεν υπάρχει τίποτα επιλήψιμο στα καρτέλ, αφού (όπως έλεγε) *σε μια ελεύθερη αγορά οι καταναλωτές και οι παραγωγοί προσαρμόζουν τις πράξεις τους σε μια εθελοντική συνεργασία, κι αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία μεγιστοποίησης των κερδών τους, επιλέγοντας τομείς της παραγωγής που τους επιτρέπουν μεγάλα κέρδη... Τα καρτέλ δεν ήταν τίποτα άλλο από εθελοντικές συμφωνίες μεταξύ παραγωγών... Το να θεωρείται ένα καρτέλ σαν κάτι ανήθικο ή κάτι που μειώνει με κάποιον τρόπο την κυριαρχία του καταναλωτή είναι τελείως ανεδαφικό.* Ο Rothbard, πιστός στο παλιό δόγμα, έβρισκε ότι όπως οι καταναλωτές μπορούν να συνασπιστούν (σε ενώσεις), έτσι και οι παραγωγοί (οι βιο-

μήχανοι, οι τραπεζίτες) μπορούν να κάνουν το ίδιο, φτιάχνοντας καρτέλ· ελέγχοντας παρεμπιπτόντως και τις τιμές. Αποκλείοντας οποιαδήποτε έξωθεν (κυβερνητική) παρέμβαση θεωρούσε ότι το "αόρατο χέρι" στη συγκεκριμένη περίπτωση θα είναι μια άρνηση των αγοραστών να καταναλώσουν σε τέτοιες τιμές· πράγμα που θα οδηγούσε στην πτώση τους...

Ο Hayek πάλι, της ίδιας σχολής και τάσης, είχε μια περισσότερο χοντροκομμένη άποψη. Γι' αυτόν τα μονοπώλια ήταν βέβαια κακό πράγμα· που οφείλονταν όμως; Σε φιλικές προς συγκεκριμένους επιχειρηματίες κυβερνητικές παρεμβάσεις! Παρότι τέτοιες δεν ήταν ούτε είναι έξω "απ' το παιχνίδι" (οι δυνατοί παίκτες του καπιταλισμού έχουν ιδιαίτερες σχέσεις με τους κυβερνητικούς, και πάντα προσανατολίζονται στο να γίνουν δυνατότεροι μέσα και από αποφάσεις ή σκόπιμες παραλείψεις των φίλων τους), θα ήταν λάθος να αποδώσει κανείς τη συγκέντρωση κεφαλαίου και την δημιουργία μονοπωλίων και καρτέλ αποκλειστικά και μόνο στο ότι ... οι κυβερνήσεις φυτρώνουν εκεί που δεν θα έπρεπε! Ειδικά σε περιόδους μεγάλων τεχνολογικών αλλαγών (όπως ήταν οι αρχές του 20ου αιώνα) όπου η υιοθέτηση νέων τεχνικών και μηχανών στην παραγωγή μπορεί να δώσει στους πρωτοπόρους την δυνατότητα να ρίξουν τα κόστη τους, να αυξήσουν τις εκροές τους, να "κατακτήσουν την αγορά" και να εξαφανίσουν όλους τους ανταγωνιστές τους· αυτά σε συνθήκες απόλυτης ελευθερίας και χωρίς οποιουδήποτε τρίτου την παρέμβαση.

Για τον ιστορικό φιλελευθερισμό η κεντρική, λειτουργία της αγοράς (αυτή που θα έπρεπε να γίνεται ελεύθερα και απερίσπαστα) ήταν η *ανταλλαγή*. Η θεωρητική τομή των ορντοφιλελεύθερων είναι ότι πήραν μια άλλη λειτουργία της αγοράς, που ήταν έτσι κι αλλιώς αναγνωρισμένη αλλά καθόλου τοποθετημένη στη θέση του μηχανοδηγού των απόψεων και των αναλύσεων, και έβαλαν αυτήν στο κέντρο: ο *ανταγωνισμός* έγινε ο καινούργιος θεός.

Αλλά ο ανταγωνισμός (και σ' αυτό το σημείο το θέμα των μονοπωλίων και της αντιμετώπισής τους έβρισκε την στρατηγικής σημασίας θέση του, αφού η προστασία του ανταγωνισμού είναι που εμποδίζει, υποτίθεται, τη δημιουργία μονοπωλίων) δεν είναι μια de facto κατάσταση της αγοράς. Ποιος, άραγε, δεν έβλεπε ότι τα συνδικάτα μπορούσαν να πετύχουν την κατάσταση ενός είδους "μονοπωλίου εργατικής δύναμης" απαιτώντας διαρκώς μεγαλύτερους μισθούς; Όχι λοιπόν! Για τους ορντοφιλελεύθερους, μια λειτουργούσα "ελεύθερη αγορά" είναι μια *ανταγωνιστική* αγορά. Και για να υπάρξει τέτοια, δεν είναι (έλεγαν) αρκετό να καταργηθούν τα φεουδαρχικά προνόμια και οι περιορισμοί στο εμπόριο και στις ανταλλαγές. Χρειάζεται μια οικονομική νομοθεσία με σαφή στόχο το να προστατεύει τον ανταγωνισμό από *αντι-ανταγωνιστικά συμφέροντα.*

Η αναγνώριση του ανταγωνισμού σαν διέπουσας (αλλά ταυτόχρονα ευαίσθητης) αρχής της ελεύθερης αγοράς, δεν δικαιολογούσε μόνο την κυβερνητική δράση. Άλλαζε, και έμελλε να αποδειχθεί πως άλλαζε δραματικά, την οπτική σχετικά με τις καπιταλιστικές λειτουργίες αλλά και τις καπιταλιστικές οντότητες. Η πλέον συνεπής φιγούρα της ελεύθερης (καπιταλιστικής) οικονομίας δεν (θα) ήταν πια (οι ορντοφιλελεύθεροι έκαναν την τομή, η ωρίμανση αυτού του καινούργιου Παραδείγματος θα χρειαζόταν το χρόνο της· είπαμε ήδη κάτι για τις ιδεολογικές προϋποθέ-

σεις...) ο παραγωγός σκέτος ή/και ο καταναλωτής σκέτος. Όχι. Δεν θα ήταν ούτε η ανταλλαγή σαν τέτοια. Η πλέον συνεπής φιγούρα θα έπρεπε να είναι *ο ανταγωνιστικός* homo economicus. Επιπλέον, σε ότι αφορά τις μορφές, τις κλίμακες, θα έπρεπε η επιχειρηματική ανταγωνιστικότητα, για να κρατιέται ρωμαλέα, να είναι είναι πανταχού παρούσα, να κατεβαίνει - προς - τα - κάτω, προς τα μικρότερα μεγέθη. Σε τελευταία ανάλυση, δεν είναι μήπως αλήθεια (μια φιλελεύθερη, ή μια νεοφιλελεύθερη αλήθεια) ότι *η ίδια η φύση είναι ανταγωνιστική;*

Συνεπώς (κι αυτό ήταν στα '30s το δυνάμει ευαγγέλιο του νέου θεού, της κεντρικότητας του ανταγωνισμού), και πάντα στο όνομα της ομαλής και καλής λειτουργίας της οικονομίας της αγοράς, πέρα απ' την απαραίτητη κρατική περιφρούρηση των κανόνων της, θα έπρεπε να ανακαλυφθεί *ο ανταγωνισμός παντού*. Όχι ο ταξικός ανταγωνισμός, για όνομα του θεού! Όλες οι υπόλοιπες, παραγωγικές και καταναλωτικές μορφές του. Όπου, λοιπόν, υπάρχει ατομική ιδιοκτησία θα πρέπει να ανακαλυφθεί (ή, στην ανάγκη να εφευρεθεί) ο αντίστοιχος επιχειρηματικός ανταγωνισμός. Τι είναι, για παράδειγμα, μια οικογένεια σαν οικονομική μονάδα; Δεν είναι άραγε μια "μικρή επιχείρηση"; Τι είναι ένα ιδιόκτητο σπίτι; Δεν είναι κι αυτό μια "μικρή επιχείρηση"; Δεν είναι χρήσιμο, για την δική τους πρόοδο και βελτίωση, αυτές οι "μικρές επιχειρήσεις" να ανταγωνίζονται μεταξύ τους;

Δεν τα είπαν αυτά (ή δεν τα είπαν έτσι) οι ορντοφιλελεύθεροι τη δεκαετία του '30. Όμως πρέπει να σημειώσουμε, για να τα τονίσουμε, τα σημεία μιας καινούργιας φιλελεύθερης (καπιταλιστικής) αντίληψης που θεμελίωσαν, σημεία που έμελλε να συνδιαμορφώσουν την απάντηση των αφεντικών στις μεγάλες εργατικές ανταρσίες των '60s και '70s:

α) Η *αγορά* και η *ελευθερία της αγοράς* δεν είναι μόνο ένα σετ οικονομικών λειτουργιών, αλλά είναι επίσης μια νομικό-πολιτική διακύβευση·

β) Εγγυητής της *ελευθερίας της αγοράς* δεν είναι, και δεν μπορεί να είναι η ίδια η αγορά, ή κάποιοι απ' τους μετέχοντες σ' αυτήν, αλλά ο μόνος νομικο-πολιτικός θεσμός που μπορεί να διατείνεται ότι υπηρετεί το γενικό συμφέρον: το κράτος (μέσω των κυβερνήσεων)·

γ) Η θεμελιώδης αρχή της ελευθερίας της αγοράς που πρέπει να προστατεύεται είναι ο *ανταγωνισμός* μεταξύ των συντελεστών της, σε όλα τα επίπεδα και σ' όλες τις κλίμακες· εξαιρείται (φυσικά!) η πάλη των τάξεων σαν τέτοια. Όμως για τους ορντοφιλελεύθερους ο ανταγωνισμός δεν είναι απλά μια τεχνική διαδικασία, ένας μηχανισμός. Είναι *ο ηθικός σκελετός* της ελεύθερης αγοράς. Κατά τον Bohm:

> *... Ο ανταγωνισμός ... είναι πάνω απ' όλα μια διαδικασία διασποράς της εξουσίας ... η πιο εξαιρετική διαδικασία τέτοιου είδους στην ανθρώπινη ιστορία...*

Με μια διαφορετική ορολογία, αλλά με το ίδιο πνεύμα, οι ορντοφιλελεύθεροι σχεδόν χαρακτήρισαν τον ανταγωνισμό *δημόσιο αγαθό...*

δ) Ο τελικός κριτής της ελευθερίας και της ευρυθμίας της αγοράς είναι ο *καταναλωτής* και η εξυπηρέτηση των δικών του συμφερόντων. Τα καταναλωτικά συμφέροντα είχαν (και έχουν) να κάνουν τόσο με την ποικιλία των εμπορευμάτων, όσο και με τις *τιμές*.

Αυτοί οι νεωτερισμοί περί φιλελευθερισμού θα απλωθούν γρήγορα εκτός γερμα-

νίας, όχι σαν εφαρμοσμένη κρατική πολιτική, αλλά σαν θεωρητικές απόψεις μεταξύ όλων εκείνων που αμφισβητούν τον κεϋνσιανισμό, σχεδόν αποκλειστικά με ιδεολογικά κριτήρια. Υπάρχει πάντα ο στόχος: *να σωθεί ο καπιταλισμός*. Σε αντίθεση όμως με τον Κέυνς που θεωρούσε ότι η σοβαρή απειλή για τον καπιταλισμό, ειδικά μετά το ξέσπασμα της Μεγάλης Κρίσης, προέρχεται απ' την εργατική αυτοπεποίθηση και την πιθανότητα / δυνατότητα επαναστάσεων ανάλογων εκείνης στη Ρωσία, κι αφού έχουν περάσει μερικά κρίσιμα χρόνια εφαρμογής της άμεσης κρατικής εμπλοκής στην καπιταλιστική παραγωγή, η απειλή στον καπιταλισμό για τους παλιούς και τους υπό διαμόρφωση νέους φιλελεύθερους βρίσκεται σ' αυτήν την άμεση κρατική εμπλοκή. Δεν ανησυχούν για εργατικές επαναστάσεις· κι ίσως με το δίκιο τους, αφού ο φασισμός έχει απλωθεί σε πολλά κράτη της ευρώπης (μιλάμε για την δεκαετία του '30) και έχει "καθαρίσει", με τον τρόπο του, το ενδεχόμενο της εργατικής εξουσίας.

Την τελευταία εβδομάδα του Αυγούστου του 1938 γίνεται λοιπόν στο Παρίσι μια συνάντηση φιλελεύθερων οικονομολόγων, το συνέδριο (προς τιμήν του) Walter Lippman.[6] Την συγκεκριμένη χρονική στιγμή θα συναντηθούν εκεί, στη γαλλική πρωτεύουσα, ορντοφιλελεύθεροι, μέλη της Αυστριακής σχολής, άγγλοι, γάλλοι και αμερικάνοι της μετέπειτα Σχολής του Σικάγο. Οργανωτής του συνεδρίου είναι ο επιστημολόγος Λουί Ρουζιέ. Και να τι θα πει:

... Το νεοφιλελεύθερο καθεστώς δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα της αυθόρμητης φυσικής τάξης, όπως διακήρυτταν τον 18ο αιώνα οι πολυάριθμοι συγγραφείς των "κωδίκων της φύσης"· είναι, επίσης, το αποτέλεσμα μιας νομικής τάξης, η οποία προϋποθέτει έναν νομικό παρεμβατισμό του Κράτους. Η οικονομική ζωή εκτυλίσσεται μέσα σε ένα νομικό πλαίσιο που καθορίζει το καθεστώς της ιδιοκτησίας, των συμβολαίων, των ευρεσιτεχνιών, της πτώχευσης, το πλαίσιο των επαγγελματικών ενώσεων και των εμπορικών εταιρειών, το νόμισμα και τις τράπεζες, όλα αυτά που δεν είναι δεδομένα εκ φύσεως, όπως οι νόμοι της οικονομικής ισορροπίας, αλλά συγκυριακά δημιουργήματα του νομοθέτη. Άρα, δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσουμε ότι οι νομικοί, ιστορικώς υπάρχοντες την παρούσα στιγμή θεσμοί, είναι καθοριστικά και διαρκώς οι καταλληλότεροι για τη διατήρηση της ελευθερίας των συναλλαγών. Το ζήτημα του καταλληλότερου νομικού πλαισίου για την πλέον ευέλικτη, πλέον αποτελεσματική, πλέον έντιμη λειτουργία της αγοράς αγνοήθηκε από τους κλασσικούς οικονομολόγους, και θα άξιζε να γίνει το αντικείμενο ενός Διεθνούς Κέντρου Σπουδών για την ανανέωση του φιλελευθερισμού.

Το να είσαι φιλελεύθερος δεν σημαίνει καθόλου ότι είσαι συντηρητικός, υπό την έννοια της διατήρησης των κατεστημένων προνομίων που προκύπτουν από τη νομοθεσία του παρελθόντος. Σημαίνει, τουναντίον, ότι ουσιαστικά είσαι προοδευτικός υπό την έννοια μιας διαρκούς προσαρμογής της νομικής τάξης στις επιστημονικές ανακαλύψεις, στις προόδους της οικονομικής και τεχνικής οργάνωσης, στις μεταβολές της δομής της κοινωνίας, στις απαιτήσεις της σύγχρονης συνείδησης. Το να είσαι φιλελεύθερος δεν σημαίνει ότι είσαι "μαντσεστεριανός",[7] ότι αφήνεις τα αυτοκίνητα να κυκλοφορούν όπως τους αρέσει, προς όλες τις κατευθύνσεις, πράγμα που θα προκαλούσε συμφόρηση και αδιάκοπα ατυχήματα· δεν σημαίνει ότι είσαι του "σχεδιασμού", ότι ορίζεις σε κάθε αυτοκίνητο

πότε θα βγει και τι δρομολόγιο θα ακολουθήσει: είναι να επιβάλεις έναν Οδικό Κώδικα έχοντας επίγνωση ότι δεν είναι αναγκαστικά ο ίδιος την ώρα που κυκλοφορούν τα γρήγορα μεταφορικά μέσα και την ώρα που κυκλοφορούν οι άμαξες.

Σήμερα καταλαβαίνουμε καλύτερα απ' ό,τι οι μεγάλοι κλασσικοί σε τι συνίσταται μια όντως νεοφιλελεύθερη οικονομία. Είναι μια οικονομία υποκείμενη σε διπλή διαιτησία: σε μια αυθόρμητη διαιτησία των καταναλωτών, οι οποίοι μοιράζονται τα αγαθά και τις υπηρεσίες που προσφέρει η αγορά ανάλογα με την προτίμησή τους και σε τιμές που διαμορφώνει ο λαός, και αφετέρου στην οργανωμένη διαιτησία του Κράτους, που διασφαλίζει την ελευθερία, την εντιμότητα και την αποτελεσματικότητα της αγοράς...

Ενδιαφέρουσες απόψεις, λίγο πριν το ξέσπασμα του δεύτερου ημιχρόνου της καπιταλιστικής καταστροφικότητας, του Β παγκοσμίου· απόψεις που απέχουν ακόμα απ' το να γίνουν πράξεις.

Ο σπόρος έχει ριχτεί. Και είναι πρωτότυπος σπόρος. Η ελευθερία (της αγοράς, μέσα στην αγορά) δεν είναι "φυσική", αλλά ιστορική και κατασκευασμένη· και το κράτος πρέπει τώρα να αναλάβει καθαρά τις ευθύνες του επ' αυτού. Ούτε περισσότερα (άμεση εμπλοκή στην καπιταλιστική οικονομία), ούτε λιγότερα (αποστασιοποίηση και "αποχή") ούτε διαφορετικά τα καθήκοντα του κράτους· αυτά συγκεκριμένα: το νομικό εργαλείο στο "χέρι της αγοράς", που δεν είναι πια αόρατο.

Όμως σ' αυτήν την καινούργια θέση που εισάγεται το κράτος (καινούργια για τα δεδομένα των '30s αλλά και των αμέσως επόμενων δεκαετιών) δεν αρκεί η κατασκευή των νόμων (που διασφαλίζουν τον ανταγωνισμό, την εντιμότητα, την αποτελεσματικότητα...). Είναι απαραίτητη επίσης η εφαρμογή τους. Όχι μόνο ο νομοθετικός αλλά και ο εκτελεστικός βραχίονας του κράτους καλούνται τώρα να επιβλέπουν, να επιτηρούν, να προστατεύουν την ελευθερία της αγοράς.

Κι εφόσον αυτή η ελευθερία είναι η πράξη του ανταγωνισμού, κάθε χιλιοστό καπιταλιστικής προόδου και ανάπτυξης, δεν μπορεί παρά να σημαίνει πολλαπλασιασμό των υποκειμένων, των μορφών, των επιμέρους πεδίων αυτού του θεού - ανταγωνισμού. Άρα πολλαπλασιασμό των *σημείων, των γραμμών, των επιπέδων τριβής* μεταξύ ανταγωνιζόμενων· αύξηση των πιθανοτήτων να χρησιμοποιηθούν αθέμιτα μέσα επιβολής του ενός πάνω στον άλλο. Άρα, τελικά, πολλαπλασιασμό και εξειδίκευση τόσο των νόμων (που προστατεύουν την ελευθερία και τον ανταγωνισμό), όσο και της επιτήρησης της εφαρμογής τους.

Κατά έναν απρόοπτο αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέροντα τρόπο, ενόσω οι υπό διαμόρφωση νεοφιλελεύθεροι έχουν μέτωπο (απ' τα '30s και μετά) μ' ό,τι ονομάζαν/ζουν "σοσιαλισμό" και την (σίγουρη κατά την άποψη πολλών απ' αυτούς) εκτροπή των κοινωνικών συστημάτων προς μόνιμους ολοκληρωτισμούς, θα μαστορέψουν από διαφορετική αφετηρία *ένα κράτος αφοσιωμένο κύρια στη δημόσια τάξη*. Για το καλό της αγοράς - πάντα. Γιατί όσο πιο σύνθετη και ποικιλόμορφη γίνεται (πρόκειται να γίνει) αυτή η αγορά μέσα στο χρόνο, τόσο περισσότεροι θα είναι οι αρμοί και τα μέτωπα στο εσωτερικό της· και τόσο πιο "πανταχού παρόν" θα είναι, θα *πρέπει* να είναι, για να "διαιτητεύει", αυτό το νεοφιλελεύθερο κράτος...

Το Ίδρυμα του Mont Pelerin

Η επικράτηση των ναζί στη Γερμανία και την Αυστρία και στη συνέχεια ο Β παγκόσμιος πόλεμος έδιωξαν αρκετούς (αν και όχι όλους) από τους φιλελεύθερους οικονομολόγους απ' την ηπειρωτική Ευρώπη. Προς τις ΗΠΑ, που έδειχναν (και ήταν) αρκετά ασφαλείς. Η άμεση φυσική επαφή μεταξύ τους, διευκόλυνε τις επεξεργασίες, τις συμφωνίες και τις διαφωνίες τους.

Όμως στις ΗΠΑ, οι ευρωπαίοι φιλελεύθεροι, είτε ήταν παραδοσιακοί είτε νεωτεριστές υπό διαμόρφωση, έμαθαν και κάτι ακόμα, που έμελλε να αποδειχθεί πολλαπλά χρήσιμο για τις ιδέες τους και την επιρροή τους: τα οικονομολογικά ζητήματα, ειδικά εκείνα που μπορούν να στοιχηθούν κάτω απ' την σημαία της "ελευθερίας", καλό είναι να μη μένουν κλεισμένα στους τοίχους των πανεπιστημίων, των ινστιτούτων και των συνεδρίων ειδικών. Καλό είναι να προπαγανδίζονται, όσο πιο σταθερά και εντατικά γίνεται. Και η προπαγάνδα επιστημονικών (εντός ή εκτός εισαγωγικών) απόψεων, χρειάζεται *και* χρήμα (άφθονο), *και* κατάλληλες επαφές στην κορυφή της εξουσιαστικής πυραμίδας, *και* θεσμούς προσανατολισμένους στην κατάκτηση της κοινής γνώμης, *και* μήντια. Μ' άλλα λόγια, ακόμα και οι πιο αυστηροί υποστηρικτές του δόγματος "η πολιτική μακρυά απ' την οικονομία" ανακάλυψαν, με το αζημίωτο, τις χάρες της προπαγανδιστικής πολιτικής και των κέντρων ή παρακέντρων εξουσίας, που θα μπορούσαν να δώσουν πολιτικό και δημοσιοσχεσίτικο κύρος στις νεοφιλελεύθερες αλήθειες, ακόμα κι αν το κυρίαρχο εφαρμοζόμενο δόγμα παρέμενε ο κεϋνσιανισμός.

Δεν ήταν δύσκολο να ανακαλύψουν αυτές τις χάρες, αφού δεν ήταν ασήμαντοι εκείνοι που ασφυκτιούσαν ήδη απ' τη δεκαετία του '30 και το New Deal. Να πως περιγράφει ο Galbraith (στο ιστορικό "Μια σφαιρική άποψη για την Οικονομία") τις ιδεολογικές αντιπαραθέσεις στις ΗΠΑ, στα 1935, όταν κατατέθηκε για να ψηφιστεί ο νόμος περί κοινωνικής ασφάλισης:

... Η επιχειρηματική κοινότητα ... δεν επέδειξε ανεκτική στάση. Κανένας νόμος στα αμερικανικά χρονικά δεν δέχτηκε τόσο σκληρή επίθεση από εκπροσώπους του επιχειρηματικού κόσμου όσο αυτός περί κοινωνικής ασφάλισης. Το συμβούλιο της Εθνικής Βιομηχανικής Διάσκεψης προειδοποίησε ότι "η ασφάλιση των ανέργων δεν μπορεί να τοποθετηθεί σε σταθερή οικονομική βάση". Ο Εθνικός Σύλλογος Κατασκευαστών δήλωσε ότι ο νόμος θα διευκόλυνε "το τελικό σοσιαλιστικό έλεγχο της ζωής και της βιομηχανίας". Ο Άλφρεντ Π. Σλόαν Τζούνιορ, κυρίαρχος πρόεδρος τότε της General Motors, δήλωσε κατηγορηματικά: "Οι κίνδυνοι είναι προφανείς". Ο Τζέιμς Λ. Ντόνελι, του Συλλόγου Κατασκευαστών του Ιλινόις, το χαρακτήρισε σχέδιο για την υπονόμευση της εθνικής ζωής, "με καταστροφή των πρωτοβουλιών, με αποθάρρυνση της αποταμίευσης και με κατάπνιξη της ατομικής ευθύνης". Ο Τσαρλς Ντέμπι Τζούνιορ, του Αμερικανικού Δικηγορικού Συλλόγου, είπε ότι "αργά ή γρήγορα, ο νόμος θα επιφέρει την αναπόφευκτη εγκατάλειψη του ιδιωτικού καπιταλισμού". Και ο Τζορτζ Π. Τσάντλερ, από το Εμπορικό Επιμελητήριο του Οχάιο επισήμανε - προκαλώντας σε κάποιον βαθμό έκπληξη - ότι και τα αίτια της πτώσης της Ρώμης βρίσκονταν σε μια παρόμοια ενέργεια.

Συνοψίζοντας με σφαιρικό τρόπο όλες αυτές τις απόψεις, ο Άρθουρ Μ. Σλέσιγκερ Τζούνιορ έγραψε: "Με το επίδομα ανεργίας ουδείς θα εργάζεται. Με την ασφάλιση των ηλικιωμένων ... κανείς δεν θα αποταμιεύει. Το αποτέλεσμα θα είναι η ηθική σήψη, η οικονομική χρεωκοπία και η κατάρρευση της δημοκρατίας". Ο βουλευτής Τζον Τάμπερ της Ν. Υόρκης μιλώντας στο Κογκρέσσο σχετικά με τις αντίθετες απόψεις των επιχειρηματιών για το νόμο, είπε: "Ποτέ στα παγκόσμια χρονικά ένα μέτρο δεν εισήχθη εδώ σχεδιασμένο με τόσο δόλιο τρόπο για να εμποδίσει την επιχειρηματική ανάκαμψη, να σκλαβώσει τους εργαζόμενους και να αποτρέψει κάθε πιθανότητα να προσφέρουν οι εργοδότες εργασία στον κόσμο". Κάποιος συνάδελφός του, ο βουλευτής Ντάνιελ Ριντ, ήταν ακόμα πιο κατηγορηματικός: "Θα νιώσουμε το μαστίγιο του δικτάτορα στο πετσί μας".

Η αντιπολίτευση των Ρεπουμπλικάνων στην επιτροπή ψήφισε ομόφωνα υπέρ της απόσυρσης του νομοσχεδίου. Αλλά όταν το νομοσχέδιο εμφανίστηκε στη Βουλή επικράτησε μια πιο ώριμη, δεύτερη σκέψη. Το νομοσχέδιο ψηφίστηκε με συντριπτική πλειοψηφία 371 υπέρ και 33 κατά...

Το γεγονός ότι το New Deal προχώρησε (και με ελιγμούς) δεν σήμαινε πάντως ότι είχαν εκλείψει όσοι είχαν συμφέροντα εναντίον κάθε μετριασμού της φιλελεύθερα ορθόδοξης εκμετάλλευσης της εργασίας. Ούτε ότι είχαν χάσει την διάθεση και το χρήμα να υποστηρίξουν κάθε "επιστημονική" άποψη υπέρ των συμφερόντων τους.

Η δημιουργία του Ιδρύματος του Mont Pelerin θα μπορούσε να έχει περάσει απαρατήρητη εάν ο νεοφιλελευθερισμός δεν γινόταν η παλιά/καινούργια συνταγή των αφεντικών, στην αντεπίθεσή τους απ' τα τέλη της δεκαετίας του '70 και μετά. Δεν ήταν ένας θεσμός που "άλλαξε τη ροή της ιστορίας". Είναι χαρακτηριστικός όμως επειδή φτιάχτηκε νωρίς νωρίς μετά τη λήξη του Β παγκόσμιου (το 1947) και επειδή είχε όλα εκείνα τα στοιχεία δημοσιοσχεσίτικης μεγαλοστομίας που θα επαναληφθούν ξανά και ξανά, όλο και πιο δυναμικά, τις αμέσως επόμενες δεκαετίες, από διάφορα νεοφιλελεύθερα think tanks.

Τον Απρίλη του 1947, ο Hayek, ανανεωμένος απ' τις καινούργιες φιλίες του στις ΗΠΑ και την Αγγλία, κάλεσε 39 άτομα, κυρίως οικονομολόγους (αλλά και μερικούς ιστορικούς και φιλόσοφους) σε ένα ξενοδοχείο στο ελβετικό χωριό Mont Pelerin. Σκοπός της συνάντησης ήταν να συζητηθεί η τότε κατάσταση και η πιθανή μοίρα του κλασσικού φιλελευθερισμού, και να οργανωθεί ο πόλεμος *"κατά της κρατικής παρέμβασης και του Μαρξιστικού ή/και του Κεϋνσιανού σχεδιασμού, που απλώνονται σ'όλον τον κόσμο".*

Ήταν σαφές ότι έχοντας "ξεχάσει" (πιο σωστά "θάψει") τις σχετικά πρόσφατες παταγώδεις αποτυχίες των φιλελεύθερων αληθειών, ο Hayek και οι υπόλοιποι είχαν αποφασίσει να μετατραπούν σε φλογερούς προφήτες των δεινών που θα φέρει σ' όλο τον κόσμο ο "σοσιαλισμός" και σε μαχητικούς ζηλωτές του οτιδήποτε χωρούσε κάτω απ' την λέξη "ελευθερία". Η συνάντηση του 1947 δεν ήταν αφιερωμένη στα προβλήματα της ανοικοδόμησης στην Ευρώπη· ούτε στην εκτίμηση της σημασίας της σταθερής σύνδεσης του δολαρίου με τον χρυσό και των υπόλοιπων συμφωνιών του Bretton Woods.... Αντίθετα, στην επίσημη ανακοίνωση για τους "σκοπούς της συνάντησης", θα μάθαινε κάθε ενδιαφερόμενος ότι:

... Σε μεγάλες περιοχές της επιφάνειας της Γης οι βασικές προϋποθέσεις της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ελευθερίας έχουν ήδη εξαφανιστεί. Σε άλλες βρίσκονται υπό διαρκή πίεση, εξαιτίας της ανάπτυξης των τωρινών τάσεων στην πολιτική. Η θέση των ατόμων και των εθελοντικών ενώσεών τους υπονομεύεται σταθερά όλο και περισσότερο απ' την άσκηση αυθαίρετων εξουσιών. Ακόμα και τα πιο σημαντικά στοιχεία του Δυτικού Ανθρώπου, η ελευθερία της σκέψης και της έκφρασης, απειλούνται απ' την εξάπλωση δογμάτων που, όταν είναι μειοψηφικά, οχυρώνονται πίσω απ' το προνόμιο της ανοχής των άλλων, και το μόνο που θέλουν είναι να διαμορφώσουν μια τέτοια εξουσία που να μπορούν να καταπιέζουν και να εξαφανίζουν όλες τις άλλες απόψεις εκτός απ' τη δική τους...

Ιδεολογική ρητορεία απόλυτα ευθυγραμμισμένη με εκείνην που είχε κιόλας εγκαινιάσει η Ουάσιγκτον (απέναντι στο "ανατολικό μπλοκ"), μόνο που οι σαμουράι του φιλελευθερισμού δεν σκόπευαν να δράσουν απ' την απέναντι μεριά του "σιδηρού παραπετάσματος", κι ούτε απευθύνονταν στους σοβιετικούς και στους δορυφόρους τους!

Οι συγκεντρωμένοι θα αποφασίσουν να σταθεροποιήσουν τις συναντήσεις τους, να βαφτίσουν τον νεογέννητο διεθνή οργανισμό με το όνομα του χωριού (μιας και διαφωνούσαν σε άλλες ιδέες), και να μπουν δυνατά "στη μάχη των ιδέων". Στις πιο σημαίνουσες προσωπικότητες της Mont Pelerin Society περιλαμβάνονται εκτός απ' τον Hayek άλλος ένας διάσημος απ' την Αυστριακή Σχολή, ο Ludwig von Mises, ο Karl Popper, κι ένας ακόμα (αμερικάνος) οικονομολόγος που τις επόμενες δεκαετίες θα γινόταν ο γκουρού του εφαρμοσμένου νεοφιλελευθερισμού: ο Milton Friedman, απ' την Σχολή του Σικάγο.

Το Ίδρυμα Mont Pelerin δεν έκανε τα σπουδαία (ερευνητικά και επιστημονικά) που διακήρυξε ότι θα κάνει, γιατί έκανε κάτι καλύτερο: λειτουργώντας σαν τις κομμουνιστικές διεθνείς, απετέλεσε την βάση και την "πλάτη" ώστε διάφορα μέλη του να στήσουν νεοφιλελεύθερα think tanks στις χώρες τους. Κι έτσι έδωσε χαρά στους χρηματοδότες του, που είδαν ότι τα λεφτά τους δεν πήγαν χαμένα: το 95% των εξόδων της πρώτης συνάντησης, τον Απρίλη του 1947, το κάλυψε η τράπεζα Credit Suisse. Τα υπόλοιπα τα έβαλαν τα αμερικανικά Volker Fund και Foundation for Economic Education (FEE). *Τίποτα μεμπτό.*

Αυτά τα θυγατρικά (και τα θυγατρικά των θυγατρικών) think tanks, ινστιτούτα, και λοιπά, με την χρηματική υποστήριξη βιομηχάνων και τραπεζιτών που ασφυκτιούσαν με τις ρυθμίσεις κεϋνσιανού είδους, και με τη στρατολόγηση επιφανών ή λιγότερο επιφανών δημοσιογράφων και στελεχών των κρατών, ήταν που κράτησαν κάτι παραπάνω από αναμμένη την φλόγα του νεοφιλελευθερισμού τα "δύσκολα" για τις ιδέες του μεταπολεμικά χρόνια.

Ο σπόρος και το χώμα

Η βιβλιογραφία αναφέρει ότι ένα προκομμένο μέλος του Ιδρύματος Mont Pelerin, ο αμερικάνος Antony Fisher, με τις ευλογίες και την υποστήριξη του Hayek, έγραψε την δικιά του ιστορία δείχνοντας πόσο πολύ μπορούν να γεννούν οι κότες στον τομέα των think tanks. Βιομήχανος ορνιθοτρόφος ο ίδιος, ίδρυσε το Institute of Economic Affairs στο Λονδίνο το 1955, το Heritage Foundation στην Ουάσιγκτον το 1973, το Manhattan Institute for Policy Research στη Ν. Υόρκη το 1977 και το Atlas Economic Research Foundation το 1981. Με τη σειρά τους αυτά (ή κάποια απ' αυτά) δημιούργησαν άλλα, και ούτω καθ' εξής: ένα δίκτυο (νεο)φιλελεύθερων "μετωπικών" στα '50s, στα '60s, στα '70s... Το γεγονός ότι το Institute of Economic Affairs χαρακτηρίστηκε σαν "το think tank της Θάτσερ", ή το γεγονός ότι απ' τους 76 οικονομικούς συμβούλους του Ρήγκαν στην προεκλογική του εκστρατεία του 1980 τα 22 ήταν μέλη του Ιδρύματος Mont Pelerin, θα μπορούσαν να προσθέσουν αποδείξεις αποτελεσματικότητας σ' αυτήν την πολυετή φιλότιμη προσπάθεια των νεοφιλελεύθερων να διορθώσουν τα κατ' αυτούς κακά του καπιταλιστικού κόσμου· και μια δόση απ' το θανάσιμο αμάρτημα της συνωμοσιολογίας: *χμμμ! τώρα εξηγούνται όλα!...*

Όμως ο νεοφιλελευθερισμός ΔΕΝ έγινε η καινούργια (ως τώρα) Μεγάλη Αλήθεια της καπιταλιστικής οργάνωσης επειδή είχε φανερά ή υπόγεια δίκτυα οπαδών και φανατισμό. Όπως θα δείξουμε σε επόμενα τεύχη των *κόκκινων σελίδων* ο νεοφιλελευθερισμός βγήκε απ' την πολιτική κατάψυξη όταν είχαν δημιουργηθεί (ή, τέλος πάντων, αυτό πίστευαν τα τότε αφεντικά) κατάλληλες προϋποθέσεις.

Το όριο, σε σχέση με τη σταθερότητα και τη μακροβιότητα του καπιταλισμού, που αναγνώρισε ο Κέυνς τόσο πριν όσο και μετά την Μεγάλη Κρίση του 1929, ήταν η οξύτητα και τα χαρακτηριστικά του εργατικού ανταγωνισμού. Της πάλης των τάξεων - απ' τη δικιά μας μεριά. Ειδωμένο στο σύνολό του το οικοδόμημα του Κέυνς, κι όταν μιλάει τη γλώσσα της πολιτικής κι όταν μιλάει την γλώσσα της οικονομίας, συνδιαλέγεται άμεσα ή έμμεσα μ' αυτό: την εργασία και τους εργάτες σαν οργανωμένη δύναμη. Όταν ο Κέυνς μιλάει για την *ενεργό ζήτηση* μιλάει για τον *μισθό*. Κι όταν μιλάει για τον *μισθό* μιλάει για την "παραγωγική" (για το σύστημα και τις ισορροπίες του) *ενσωμάτωση της εργατικής τάξης*.

Τόσο οι κλασσικοί όσο και οι νεωτεριστές φιλελεύθεροι, απ' τη δικιά τους μεριά, την ίδια εποχή, δεν ήθελαν και δεν μπορούσαν να έχουν μια τέτοια οπτική. Μια οπτική, δηλαδή, στης οποίας το κέντρο θα βρίσκονταν αυτοί οι ξεροκέφαλοι και αποφασισμένοι με τις φόρμες. Με ψυχαναλυτικά κριτήρια αυτό λέγεται *απώθηση*. Με πολιτικά κριτήρια λέγεται - θα λεγόταν στα '30s και στα '40s - *παταγώδης αποτυχία*. Εάν ο Κέυνς πέτυχε να θεωρηθεί ο "γιατρός της κρίσης" και ο "αρχιτέκτονας του μεταπολεμικού καπιταλιστικού θαύματος" δεν ήταν επειδή είχε μαγικές ικανότητες. Ούτε επειδή είχε εξαγοράσει πολιτικούς και κυβερνήσεις. Ήταν απλά επειδή οι παλιοί και οι καινούργιοι φιλελεύθεροι δεν είχαν να προτείνουν τίποτα της προκοπής για τις περιστάσεις.

Το γεγονός λοιπόν ότι οι ιδέες της ελευθερίας της αγοράς επέζησαν, ανανεώθηκαν, τροποποιήθηκαν, εκσυγχρονίστηκαν, σε συνθήκες *αίρεσης* για κάμποσα χρόνια, σαν περιθώριο του ακαδημαϊκού και μηντιακού σύμπαντος, δεν προδίκαζε, κι

ούτε θα μπορούσε να προδικάσει, ότι στο τέλος θα πετύχουν να αναγνωριστεί η αλήθεια τους (εντός εισαγωγικών η λέξη). Στην πράξη (θα το δούμε στη συνέχεια) ακόμα κι όταν ο νεοφιλελευθερισμός κλήθηκε στα '70s να εφαρμόσει επειγόντως τις δικές του συνταγές, αποτύγχανε εκεί που υποσχόταν πως έχει το φάρμακο.

Η επιτυχία των νεοφιλελεύθερων είχε (και έχει) να κάνει με την κατάσταση εκείνου που αρνούνται επίσημα να αναγνωρίσουν αλλά, με διάφορους τρόπους, πολεμούν διαρκώς: της εργατικής συνείδησης. Δεν είναι περισσότερο (αλλά ούτε λιγότερο) "σωστός" ο νεοφιλελευθερισμός σε σχέση με τον κεϋνσιανισμό για το ξεπέρασμα (ή το κουκούλωμα) των θεμελιακών αντινομιών του καπιταλισμού. Το μέτρο της επιτυχίας ή της αποτυχίας όλων των οικονομολογικών ορθοδοξιών ή αιρέσεων είναι η κατάσταση των συνειδήσεων των (κάθε φορά σε καινούργια σύνθεση) εργατών, και η ένταση ή η ύφεση του ταξικού ανταγωνισμού.

Το τι αναγνωρίζει και τι δεν αναγνωρίζει ο κάθε ειδικός των αφεντικών, οικονομολόγος, κοινωνιολόγος, ψυχολόγος ή οτιδηποτελόγος, εμπίπτει στην παρατήρηση του Κέυνς:

> *Οι οικονομολόγοι... διαλέγουν τις υποθέσεις εργασίας πάνω στις οποίες προχωρούν... επειδή είναι οι πιο απλές και όχι επειδή είναι οι πιο κοντινές στην πραγματικότητα...*

και στην παροιμία:

> *Κι αν δεν ταιριάζουν οι απόψεις μου με την πραγματικότητα, τόσο το χειρότερο για δαύτην...*

Όταν οι νεοφιλελεύθερες αλήθειες αξιοποιούν "πλάτες": ο Πινοσέτ, τον Σεπτέμβρη του 1982

Η σχολή του Σικάγο

Η σχολή οικονομικών του Σικάγο έχει πάρει κεντρική θέση στο στερέωμα του εφαρμοσμένου διεθνώς νεοφιλελευθερισμού, απ' τα '70s και μετά· όχι εντελώς άδικα, με δόσεις υπερβολής όμως. Από ιστορική άποψη η συγκεκριμένη σχολή είναι παλιά - ιδρύθηκε το 1892 απ' τον (πασίγνωστο) πετρελαιά John D. Rockefeller. Το μεγαλύτερο μέρος του ακαδημαϊκού επιτελείου της ήταν τυπικά (παραδοσιακοί) φιλελεύθεροι. Ωστόσο για 3 δεκαετίες, απ' το 1920 ως το 1950 χοντρικά, εξαιτίας της Μεγάλης Κρίσης και της αποτελεσματικότητας του κεϋνσιανισμού, ήταν μεν "αντι-κεϋνσιανοί" αλλά και καχύποπτοι απέναντι στις κλασσικές laissez-faire βεβαιότητες. Ορισμένοι οικονομολόγοι της σχολής υποστήριζαν την αντικυκλική δράση του κράτους σε περιπτώσεις σοβαρών υφέσεων, ενώ αναφέρεται και το πέρασμα ενός καθαρόαιμου σοσιαλιστή (του Oskar Lange) απ' τον ακαδημαϊκό στάβλο του ιδρύματος.

Η ιδεο-θεωρητική κατεύθυνση της σχολής του Σικάγο άρχισε να αλλάζει δραστικά προς το τέλος της δεκαετίας του '50 και στα '60s, όταν η παλιά φρουρά αποχώρησε, και μπήκε "καινούργιο αίμα". Ο πιο διάσημος ανάμεσα στους καινούργιους των '60s είναι ο Milton Friedman. Απ' τα '60s η σχολή του Σικάγο μπήκε στη "δεύτερη φάση" της ιστορίας της.

Πρώην κεϋνσιανός ο Friedman, είδε το φως του νεοφιλελευθερισμού εφευρίσκοντας την ειδική εκδοχή του που ονομάστηκε *μονεταρισμός* απ' την λέξη money: είναι η πολιτικοθεωρητική προσέγγιση που τοποθετεί στο κέντρο των καπιταλιστικών λειτουργιών (και άρα της ομαλότητας της αγοράς) την "ποσότητα του χρήματος που βρίσκεται σε κυκλοφορία". Είτε επηρεασμένος απ' τους γερμανούς ορντοφιλελεύθερους, είτε επειδή είχε κεϋνσιανικό παρελθόν, είτε απλά επειδή μια καθαρή laissez-faire προσέγγιση δεν θα έδινε καμία απάντηση στα χρηματο-ποσοτικά προβλήματα που ο Friedman θεώρησε κεντρικά, ο μονεταρισμός κράτησε μια ειδική κεντρική θέση για το κράτος στις καπιταλιστικές λειτουργίες: τον έλεγχο των ποσοτήτων χρήματος που είναι σε κυκλοφορία, μέσω της (ανά κράτος) κεντρικής τράπεζας, και της κατάλληλης πολιτικής επιτοκίων. Το 1956 ο Friedman προσπάθησε να ξαναστήσει στα πόδια της μια "ποσοτική θεωρία για το χρήμα", όμως το έργο του (δουλεμένο και γραμμένο μαζί με την Anna Schwartz) που τον καθιέρωσε ασκώντας επίδραση στους κύκλους των οικονομολόγων εκδόθηκε μερικά χρόνια αργότερα, υπό τον τίτλο A Monetary History of the United States, 1867-1960. Σ' αυτό, και μιλώντας απ' την ασφάλεια της χρονικής απόστασης, ο Friedman υποστήριξε ότι η Μεγάλη Κρίση οφειλόταν σε προβλήματα της προσφοράς χρήματος και όχι στην έλλειψη επενδύσεων και στην κατακόρυφη πτώση της ζήτησης, όπως υποστήριξε ο Κέυνς.

Προς στιγμήν φάνηκε ότι η αντίθεση του μονεταρισμού του Friedman και του ακόμα ακμαίου στα '60s κεϋνσιανισμού αφορούσε μόνο το κατά πόσον η παρέμβαση ενός κράτους σε περιπτώσεις "δυσλειτουργιών της αγοράς" πρέπει να είναι δημοσιοοικονομική (κεϋνσιανισμός) ή χρηματοπιστωτική (μονεταρισμός)· ότι ήταν, κατά κάποιο τρόπο, μια τεχνική διαφορά. Αλλά ως τα μέσα της δεκαετίας του '70 οι εκπρόσωποι διάφορων άλλων υπο-ρευμάτων του νεοφιλελευθερισμού είχαν

συγκλίνει προς και γύρω απ' τον μονεταρισμό, διευρύνοντας τα δόγματά του και τις συνέπειές τους. Οι λόγοι της νεοφιλελεύθερης σύγκλισης (και της αναγόρευσης του Friedman σε υπερ-ήρωα της Μεγάλης Επιστροφής των φιλελεύθερων αληθειών...) δεν ήταν αμελητέοι:

- Παρότι ο ιστορικός φιλελευθερισμός ήταν από καχύποπτος έως ανοικτά εχθρικός στην ύπαρξη των κεντρικών τραπεζών, είχε γίνει πια ξεκάθαρο για τους νεοφιλελεύθερους (όχι όμως και ανοικτά ομολογημένο, για προφανείς ιδεολογικούς λόγους) ότι ο καπιταλισμός δεν επρόκειτο να ξαναγυρίσει στην απλότητα του 19ου αιώνα, και ότι κατά συνέπεια κάποιες κρατικές λειτουργίες και παρεμβάσεις θα ήταν πια αναπόφευκτες (ή και επιθυμητές) ακόμα και στην πιο φιλελεύθερη εκδοχή που θα μπορούσε ποτέ να εφαρμοστεί...
- Η κεντρικότητα του χρήματος και της κυκλοφορίας του ξεδίπλωνε υπό θεωρητική ανάλυση και πρακτική πολιτική δράση όλα τα αγαπημένα θέματα του φιλελευθερισμού, δηλαδή τις *τιμές,* τον *πληθωρισμό,* τον *τόκο* και τα *επιτόκια·* κυρίως όμως
- Έριχνε απ' το βάθρο της την κεντρικότητα της εργασίας που, με τον τρόπο της, βρισκόταν στην καρδιά των κεϋνσιανών αληθειών, έχοντας επιβάλει τη δημιουργία όλων εκείνων των θεσμών ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης που οι νεοφιλέλευθεροι με αποτροπιασμό κατήγγειλαν εδώ και δεκαετίες σαν "σοσιαλισμό".
- Πίσω απ' την επιφανειακά τεχνική και ακόμα πιο επιφανειακά πολιτικά αθώα αγωνία για την "ποσότητα του χρήματος" που κυκλοφορεί θα μπορούσε κανείς να μυριστεί (και η μύτη των οικονομολόγων φτάνει σίγουρα ως εκεί) το αληθινό κρέας: το ύψος των μισθών...
- Απ' την άλλη μεριά η κεντρικότητα του χρήματος και της κυκλοφορίας του δεν ήταν καθόλου ασύμβατη με την κεντρικότητα του ανταγωνισμού και την ανάγκη για προστασία της ελευθερίας της αγοράς (ορντοφιλελεύθεροι) ή άλλες επιμέρους παλαιο- ή νεο-φιλελεύθερες αλήθειες που είχαν υποστηριχτεί τις προηγούμενες δεκαετίες διεθνώς.

Το πρώτο δυνατό και πρακτικό μπάσιμο της σχολής του Σικάγο στην υπηρεσία των καπιταλιστικών προσταγών έγινε απ' το 1973 και μετά, με τη συνοδεία μιας πολιτικής μορφής εξουσίας που λίγα χρόνια νωρίτερα θα ήταν (δημόσια τουλάχιστον) το απόλυτο ανάθεμα για οποιονδήποτε φιλελεύθερο: στη Χιλή, υπό την χούντα του στρατηγού Πινοσέτ. Μια ομάδα χιλιανών οικονομολόγων που είχαν εκπαιδευτεί στη σχολή του Σικάγο υπό τον Friedman και άλλους μονεταριστές,[8] προσπαθούσε επί χρόνια να κάνει κρατική πράξη ένα "πρόγραμμα διάσωσης" του καπιταλισμού στη Χιλή· και αποτύγχανε. Ώσπου το υιοθέτησε μια απ' τις πιο αιμοσταγείς χούντες στην ιστορία του 20ου αιώνα· οι μέντορες του νεοφιλελεύθερου φάρμακου στο Σαντιάγκο μπορούσαν τώρα να απολαύσουν τον τίτλο Chicago Boys. Το φάρμακο είχε όλα τα συστατικά που έγιναν γνωστά απ' τις αρχές της δεκαετίας του '80 και αλλού: μαζικές ιδιωτικοποιήσεις (το κράτος δεν μπορεί να είναι επιχειρηματίας, μπορεί όμως να φυλάει την ελευθερία της αγοράς ακόμα και με τανκς εάν χρειαστεί), φιλελευθεροποίηση της οικονομικής νομοθεσίας, προτεραιότητα στα δικαιώματα των ιδιοκτητών, και έλεγχος του πληθωρισμού μέσα απ' το πάγωμα ή (ακόμα καλύτερα) την μείωση των πραγματικών μισθών. Η χιλιανή κοι-

νωνία έμαθε τι είναι "οικονομία της αγοράς" πληρώνοντάς το για χρόνια με αίμα (4.000 πολιτικοί αντίπαλοι του καθεστώτος δολοφονήθηκαν) και φτώχια. Παρά τις θαυματοποιές υποσχέσεις η συνταγή του μονεταρισμού, μόνο σε ορισμένα νούμερα είχε "θετική" επίδραση, τουλάχιστον μέχρις ότου πάψει να εφαρμόζεται ακριβώς by the book.

Η χούντα στη Χιλή κράτησε 27 χρόνια (ως τις αρχές του 1990) εφαρμόζοντας με διάφορες προσθήκες, παρεκβάσεις και τροποποιήσεις τις καινούργιες αλήθειες. Ο Milton Friedman γιόρτασε το τέλος της με την εξής δήλωση:

> *... Η οικονομία της Χιλής τα έχει πάει πολύ καλά, αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι στο τέλος η κεντρική κυβέρνηση, η στρατιωτική χούντα, αντικαταστάθηκε από μια δημοκρατικά εκλεγμένη. Έτσι, το πραγματικά σημαντικό σε σχέση με την οικονομία της Χιλής είναι πως οι ελεύθερες αγορές ανοίγουν το δρόμο φτιάχοντας μια ελεύθερη κοινωνία...*

Ο κυνισμός ήταν ηχηρός, όχι όμως ανεξήγητος: απ' τις αρχές της δεκαετίας του '90 οι (νεο)φιλελεύθερες αλήθειες θα έβρισκαν καινούργιες ευκαιρίες να "απελευθέρωσουν δυστυχισμένες κοινωνίες" - στην ανατολική Ευρώπη αυτή τη φορά...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 - Στον Schumpeter ανήκει η πατρότητα της έννοιας της "δημιουργικής καταστροφής". Σαν από καπρίτσιο της ιστορίας ωστόσο, η αρχική εκδοχή της έννοιας, που εμφανίστηκε στο βιβλίο του Schumpeter Capitalism, Socialism and Democracy, το 1942, αφορούσε τη σταδιακή μετατροπή του καπιταλισμού σε σοσιαλισμό, μέσα από διαδοχικές φάσεις "δημιουργικής καταστροφής", όπου οι παλιές μέθοδοι οργάνωσης της παραγωγής καταστρέφονται και αντικαθίστανται από καινούργιες. Το 1942 ο Schumpeter αντιλαμβανόταν (απελπισμένος;) την κρατική εμπλοκή στην "οικονομία" σαν ένα τέτοιο βήμα· ευχόταν και ήλπιζε ωστόσο ότι αυτές οι διαδοχικές μεταβάσεις θα γίνουν δημοκρατικά.

2 - Στις 17 Οκτώβρη του 1932, οι Times του Λονδίνου δημοσίευσαν ένα εκτενές άρθρο με την υπογραφή του Κέυνς και άλλων 5 πανεπιστημιακών οικονομολόγων, όπου υποστήριζαν σαν μείζονος σημασίας τις δημόσιες δαπάνες (και την γενναία αύξησή τους) προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κρίση. Δυο ημέρες μετά, στις 19 Οκτώβρη, στην ίδια εφημερίδα, δημοσιεύτηκε η απάντηση 4 φιλελεύθερων οικονομολόγων, εκ των οποίων οι 3 ήταν απ' πανεπιστήμιο του Λονδίνου, και ο τέταρτος ήταν ο Hayek. Κατά τη γνώμη αυτών των τελευταίων, η βασική αιτία της παγκόσμιας κρίσης ήταν τα εμπόδια στο παγκόσμιο εμπόριο και οι περιορισμοί στη διεθνή κίνηση κεφαλαίων.

Υποστήριζαν ακόμα πως η μεγέθυνση του δημόσιου χρέους (εξαιτίας των μαζικών επενδύσεων που πρότειναν οι κεϋνσιανοί) θα χειροτέρευε την κατάσταση. Κατά τη γνώμη τους η απάντηση στην παγκόσμια κρίση θα έπρεπε να είναι ακόμα μεγαλύτερη φιλελευθεροποίηση, ακόμα εντονότερη "άρση των εμποδίων και των περιορισμών" που επέβαλλαν οι διάφορες κυβερνήσεις...

Ο Hayek, ειδικά αυτός, απέκτησε μια προνομιακή σχέση με το London Scool of Economics πριν το πόλεμο (η σχέση έγινε ακόμα πιο δυνατή στη συνέχεια) μιας και

η συγκεκριμένη φανατικά φιλελεύθερη (στα οικονομικά δόγματα) σχολή ήθελε να έχει φορτωμένο οπλοστάσιο στον ακαδημαϊκό και ιδεολογικό ανταγωνισμό της με την κεϋνσιανού προσανατολισμού σχολή οικονομικών του Καίμπριτζ (ο Κέυνς ήταν καιμπριτζιανός...). Συμβαίνουν τέτοιες κόντρες και στα καλύτερα μαγαζιά.

3 - Η λέξη *ordo*, που χρησιμοποιήθηκε απ' τη συγκεκριμένη φιλελεύθερη φράξια απ' τα '30s και κατέληξε γρήγορα να γίνει μέρος του ονόματός της, είναι λατινική, και σημαίνει "τάξη"· από εκεί προέρχεται η αγγλική λέξη order, η ιταλική ordine, κ.α. Αλλά ο Eucken και οι υπόλοιποι με το ordo εννούσαν την *θεσμισμένη, συνταγματική τάξη*.

4 - Με υπότιτλο Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας 1978 - 1979, ελληνική έκδοση *Πλέθρον*, 2012.

5 - Το 1932 ένας πανεπιστημιακός νομικός, ο Adolf Berle, και ένας οικονομολόγος, ο Gardiner Means, και οι δύο απ' το πανεπιστήμιο Κολούμπια, εξέδωσαν μια μελέτη με τίτλο The Modern Corporation and Private Property, όπου με μια καθηλωτική έκθεση στατιστικών στοιχείων έδειχναν αυτό που λέγεται *συγκέντρωση κεφαλαίου* αλλά και τους μετασχηματισμούς στο καπιταλιστικό επιχειρείν τότε. Οι 200 μεγαλύτερες μη τραπεζικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ κατείχαν το 1/2 του βιομηχανικού πλούτου, σχεδόν το 1/4 του αεπ των ΗΠΑ. Επιπλέον όμως, στις μισές από εκείνες τις επιχειρήσεις οι μέτοχοι είχαν από ελάχιστη έως καθόλου εξουσία, αφού η διαχείριση (και οι ουσιαστικές αποφάσεις) βρισκόταν στα χέρια των μάνατζερ, μιας καινούργιας *εταιρικής (καπιταλιστικής) γραφειοκρατίας*, που μόνο τυπικά έδινε λογαριασμό στα αντίστοιχα δ.σ.

Η μελέτη ήταν κόλαφος για τις θεμελιώδεις παραδοχές των παραδοσιακών φιλελεύθερων οικονομολόγων, οπότε αγνοήθηκε απ' αυτούς για μεγάλο διάστημα.

6 - Αμερικάνος δημοσιογράφος και συγγραφέας, ιδρυτικό μέλος ενός απ' τα πρώτα αμερικανικά think tank, του Συμβουλίου Διεθνών Σχέσεων, που ξεκίνησε σαν σοσιαλιστής αλλά απ' τις αρχές της δεκαετίας του 30 μετατράπηκε σε ορκισμένο φιλελεύθερο. Διετέλεσε στον Α και μετά τον Β παγκόσμιο πόλεμο και σύμβουλος αμερικάνων προέδρων.

7 - Η σχολή (οικονομικών) του Μάντσεστερ ήταν μια παραδοσιακή φωλιά καθαρόαιμων φιλελεύθερων.

8 - Θα κάνει ίσως μια κάποια εντύπωση το γεγονός ότι οι συγκεκριμένοι νεαροί Χιλιανοί αστοί που πήγαν να σπουδάσουν οικονομικά στο Σικάγο, δεν το έκαναν "αυθόρμητα" αλλά στη βάση ενός καλά οργανωμένου αμερικανικού σχεδίου για την εκπαίδευση μιας καινούργιας "ηγετικής γενιάς" στη Χιλή (και αλλού...), έτσι ώστε να είναι εφικτός ο έλεγχος της Ουάσιγκτον στην "πίσω αυλή" της, χωρίς κραυγαλέες άμεσες επεμβάσεις.

zipo

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΛΕΣΧΗΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΩΝ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ

Σειρά TEXT
- Περί της ανομολόγητης καταγωγής των ρατσιστικών ιδεωδών της ελληνικής κοινωνίας και της ομολογημένης χρησιμότητάς τους
- Πολεοδομία και δημόσια τάξη: Αθήνα, οχυρωμένη πόλη
- Ο δρόμος και η μέθοδος: η πόλη, ο εργάτης, η μηχανή

Σειρά Techno
- *Merrit Roe Smith, Charles Dew, David Montgomery,* Οι μάστορες: ο εργατικός έλεγχος πριν τον φορντισμό
- *Harry Braverman,* Εργασία και μονοπωλιακό κεφάλαιο: Η υποβάθμιση της εργασίας στον εικοστό αιώνα

Σειρά Αυτομόρφωση
- Τι είναι και τι ζητάει η μαρξιστική κριτική από την πολιτική οικονομία
- Θέατρο και Πολιτική
- Πόλεμος και Ιστορία

Σειρά Versus
- *Charles Murray, James Wilson,* Από τη μηδενική ανοχή στη μηδενική πολιτική
- *Michael Ignatieff, Economist,* Περί Πολέμου
- Αδειάζοντας υπνοδωμάτια με οπλοπολυβόλα

Σειρά Monitor
- *Monitor 2006:* Ντοκουμέντα από το ιδρυτικό συνέδριο της CNT - Ταξικοί αγώνες στην Ελλάδα τον Απρίλη του 1967 - Αφιέρωμα στον τεϊλορισμό - Ο πλανήτης των slums - κ.α.
- *Monitor 2007:* Οκτώβριος 1977, φθινόπωρο στη Γερμανία - Απ' το Παρίσι στο Αλγέρι - Η τρέχουσα κρίση των subprime δανείων - Σημειώσεις για το εργοστάσιο της εκπαίδευσης - κ.α.

Εκτός Σειράς
- *Ρομπέρ Λινάρ,* Ο εγκατεστημένος
- *Manuel Castells,* Ο μετασχηματισμός της εργασίας και της απασχόλησης
- *Critical Art Ensemble,* Η προέλαση της πανούκλας
- *Alessi Dell'Umbria,* Racaille: Εξεγέρσεις στα γκέτο των γαλλικών μητροπόλεων
- Autonomia, απόψεις, αγώνες, μαρτυρίες των Ιταλών Αυτόνομων
- *George Caffentzis,* Γιατί οι μηχανές δεν παράγουν αξία
- Μικρές ιστορίες των λέξεων και των σχέσεων

κόκκινες σελίδες
- τεύχος 0.1: Η επαναστατική απειλή της εργατικής τάξης στις αρχές του 20ου αιώνα
- τεύχος 0.2: Η Μεγάλη Κρίση στα '30s και ο Κέυνς
- τεύχος 0.3: Η γέννηση του νεοφιλελευθερισμού στα '30s
- τεύχος 1: Ποια εργατική τάξη; Πάει αυτή!
- τεύχος 2: ΗΠΑ: η εξέγερση ενάντια στην εργασία - Η άρνηση εργασίας
- τεύχος 3: Porto Marghera (Βενετία): η άρνηση της εργασίας
- τεύχος 4: Η άρνηση της εργασίας στη Γαλλία και το νέο πνεύμα του καπιταλισμού

επικοινωνία: lesxikataskopon@yahoo.gr ή passauto07@yahoo.gr

Έχει σημασία να δούμε τη γέννηση και την ανάπτυξη στα 1930 μιας δέσμης κατ' αρχήν στενά οικονομολογικών αντιρρήσεων στον κεϋνσιανισμό, κι αυτό όχι εξ αιτίας επιστημονικών ανησυχιών! Χωρίς ούτε οι ίδιοι εκείνοι οι αντιρρησίες να μπορούν να το προβλέψουν, οι αιρετικές και εξαιρετικά ιδεολογικές θέσεις τους επρόκειτο να γίνουν απ' τα τέλη της δεκαετίας του 1970, σταδιακά αλλά γρήγορα, μια καινούργια οικονομολογική αλήθεια - στη θέση του κεϋνσιανισμού. Και πάλι δεν ήταν καθόλου ούτε η επιστημονική επάρκειά τους ούτε η αρτιότητα των θέσεων και των επιχειρημάτων τους που έκαναν τον νεοφιλελευθερισμό (γιατί γι' αυτόν μιλάμε) να πεταχτεί απ' τα θλιβερά σπάργανα του των '20s και '30s στον Όλυμπο της καπιταλιστικής δογματικής στα '80s - κι ως σήμερα! Και πάλι, όπως στον κεϋνσιανισμό, αλλά με κάποιες έννοιες αντίστροφα, ήταν ο ταξικός ανταγωνισμός που έσπρωξε την ρόδα της ιστορίας. Αλλά αυτό δεν περιλαμβάνεται στην επίσημη ιστορία του νεοφιλελεύθερου θριάμβου...

Οι ***κόκκινες σελίδες*** είναι μια σειρά εκδόσεων για εργατική χρήση: εκθέτουμε απόψεις και θέσεις της οργανωμένης εργατικής αυτονομίας στην ελλάδα σχετικά και γύρω απ' την *κρίση*, αλλά συνθέτουμε επίσης μια συγκεκριμένη ιστορική / πολιτική προσέγγιση τόσο της κρίσης όσο και του δίδυμου σκέλους της, της (καπιταλιστικής) *αναδιάρθρωσης*. Ορισμένα απ' τα περιεχόμενα των *κόκκινων σελίδων* είναι επανεπεξεργασμένα κείμενα που έχουν δημοσιοποιηθεί με τις υπογραφές του *Block*, των *μητροπολιτικών συμβουλίων αυτόνομων*, της *συνέλευσης του πλάνου 30/900*, σε κάποιο βαθμό της *συνέλευσης game over*, και του περιοδικού *Sarajevo*. Η σύνθεση των *κόκκινων σελίδων* συμπληρώνεται με χρήσιμες μεταφράσεις καθώς και νέες αναλύσεις.

Η ευθύνη της έκδοσης και της διακίνησης των *κόκκινων σελίδων* ανήκει στη *"Λέσχη Κατασκόπων του 21ου Αιώνα"*. Η ευθύνη του περιεχομένου τους, όπου δεν αναφέρεται κάτι διαφορετικό, ανήκει στον επιμελητή της σειράς.